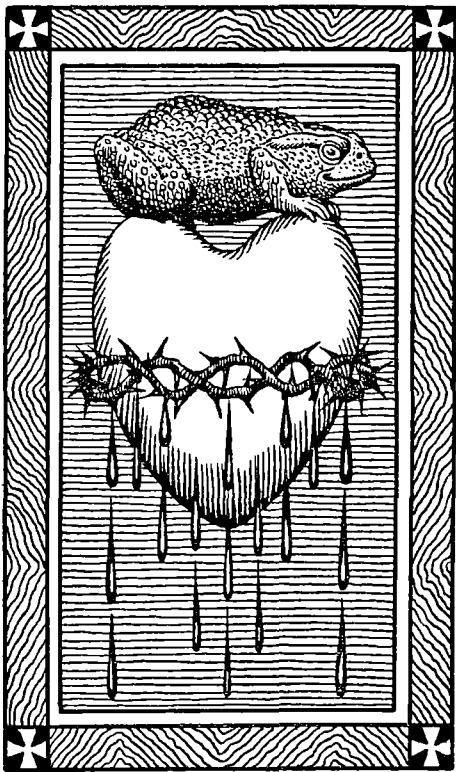

•IVAN. CANKAR MILAN•IN MILENA.

ZALOŽIL
L. SCHWENTNER
V. LJUBLJANI.

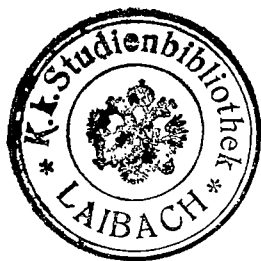

H.S.

IVAN CANKAR

Milan in Milena

Ljubezenska pravljica

V LJUBLJANI 1913
ZALOŽIL L. SCHWENTNER.

Natisnil A. Slatnar v Kamniku.

I.

V samoti, med gorami in gozdovi, je živel otrok, Milan po imenu. Mladost njegova in njegov dom, oboje je bilo kakor čudežne, daljne sanje. Temni borovci so šumeli; zamolkla je bila njih pesem, težka, hrepenenja polna, kakor pesem jetnika, ki poje, da bi ne slišal svoje bolesti. Vrtovi so puhteli proti nebu omamljiv, pohoten vonj; spajali so se vonji rože, lilije, tuberoze, rezede, vili so se do solnca in do zvezd, vzdihni poželjive, nenasičene in nenasitne ljubezni. Sredi gozdov in vrtov je stal grad ves bel, kakor razgaljen.

Tam je živel Milan, ko so bile še zastrte njegove oči in še niso razločevale podob in glasov življenja. Blodil je po prostranih,

tihih dvoranah in po dremotnih izbah in je bil na svetu čisto sam. Zato so bile njegove misli nemirne, žalostne, polne strahu; časih je zakril obraz in je zajokal — grozotna senca je šla mimo in je pogledala nanj z velikimi očmi.

Ljudje, ki jih je poznal po obrazu in glasu, so mu bili bolj tuji nego slike na stenah. Prišel je zjutraj star človek, ves sključen, v dolgo črno haljo odet; nagnil se je ter ga je poljubil na čelo; Milana je zazeblo. Ni vedel, kdo da je ta mrzli, mrki človek; rekel mu je oče. Nekoč je prišel do duri, ki so bile zaklenjene in je pogledal skozi špranjo. Oče je sedel v izbi, ki je bila prav tako pusta in nepriljudna, kakor on sam. Knjiga do knjige, vse temne in težke, kakor da bi hranile neznane polnočne skrivnosti. Globoko sključen, star in suh je bil oče zakopan med njimi, ves kakor tisti čarovniki, o katerih pripovedujejo lepe in strašne zgodbe. Hudobni so, neusmiljeni, kakor od črnega kamna; zato ker vse vedo in vse premorejo. Kakor da bi stali na visoki, visoki gori, nad vsem svetom

ter gledali nanj s temnimi očmi in s temno mislijo . . . Milan je pobegnil.

Časih je ugledal na vrtu belo obličje, belejše od lilije in mesečine. Skril se je v senco in je strmel ves plah. S tihim korakom, tišjim od sanj je šla po beli stezi med gredami; njena tenka roka je časih narahlo pobožala rožo, kakor jo poboža solnčen žarek. Glava je klonila pod težkimi, temnimi lasmi, oči so gledale naravnost, v daljno, daljno daljavo, preko šumečih gozdov, preko neznanega morja. Šla je, kakor gre bolest skozi srce . . . To je tista kraljična. Njeno življenje je pesem iz davnih časov, polna čudežnih prigod, muk in trpljenja, hrepenenja in udanosti. Zdaj se izprehaja po vrtovih zakletega grada, roke narahlo sklenjene v naročju, pogled uprt v daljno, daljno daljavo; zakaj vse, beli vitez in radost in ljubezen, vse je onkraj šumečih gozdov, onkraj neznanega morja.

Nekoč je prišla k njemu zvečer. Tiho je odprla duri, stopila je k postelji z naglim korakom in ga je objela tako močno, da ga je zbolelo. Pritisnila je svoje ledeno lice ob

vroče njegovo; nato se je vzdignila vsa bela, tiha, kakor mesečina; ogledavala ga je dolgo s solznimi očmi, brez besede in je šla. Ko je zaprla duri, je vztrepetal kakor v groznici in je trepetal vso noč od strahu, od nepoznane bolesti in sladkosti. Iz njenih oči mu je kanila v srce solza, ki se nikoli ne posuši.

Po dvorinah in izbah so visele starodavne slike v mogočnih, temnih, bronastih okvirjih. Vse zatemnele, zamolkle so bile tiste podobe, kakor žalosti in skrivnosti polni spomini iz davnih časov. Iz belih obrazov so nemo izpraševale velike, tihe oči; oblačila so bila težka in prazniška; izza žameta se je časih prikazala tenka bela roka. Milan je hodil počasi po mehkih preprogah, od dvorane do dvorane, s trepetajočim, pobožnim srcem, kakor da bi hodil po mračni cerkvi, med podobami svetnic in svetnikov, ki so trpeli strašno smrt zaradi vere in večnega življenja. Okamenelo trpljenje je bilo na ustnicah; ali na dnu oči je sijalo upanje, mirno, udano, kakor luč pred oltarjem. Odkod so bili ti ljudje, katere čase in katere kraje so oznanjali? On-

kraj morja je njih dom, onkraj spominov njih življenje; le kakor vzdih gre njih hrepenenje na vekomaj iz daljave v daljavo. Ko je šel Milan nekoč mimo visokega ogledala ter se ozrl, je stal ves plah. Tam je videl sliko, kakor so visele na steni: lica ozka, čisto bela, oči globoke, zamišljene, v daljine vprašujoče; in ves obraz je razodeval veliko, samotno žalost.

„Kdo so oni, kdo sem jaz?“ —

Imel je obilo knjig, ki jih je bral verno od začetka do konca, posebno tiste s podobami. Pripovedovale so o neznanih ljudeh, o daljnih krajih in davnih časih. Čudežne zgodbe o življenju, ki je onkraj vsega spoznanja, onkraj morja in onkraj zvezd. Vse je tam dosegljivo, vse je verjetno. Kaj je bajka, kaj pravljica? Vsa resnica je edinole v pravljici in v bajki. Tam govoré ljudje, kakor govori samo srce; brez greha, brez zle misli in hinavščine. Tam je junaštvo, ki gleda smrti v obraz in se ji smeje: tam je nedolžnost, ki strmi pohujšanju v lice in ga ne razume. Tam so silna, bučna mesta, so ceste, so palače —

človek hodi, kam bi pogledal? Tam je solnce vse višje, tam sije nebo vse jasnejše. V gostih, pisanih gručah hodijo ljudje, čudno so oblečeni, tuji so obrazi. To so ljudje, ki živé svoje neznanó življenje na zvezdah, na luni. Ti ljudje ljubijo, sama ljubezen je njih beseda, zaradi ljubezni živé in trpé in umirajo. Kaj je ljubezen?

Milan je bral in mislil in tako mu je bilo kakor otroku, ki gleda v noč in sluti strah in ga ne vidi. Kaj je ljubezen, kje je? Bral je, da sta se poljubila Dioniz in Jacinta in da sta se razjokala zaradi same ljubezni. Za roke sta se držala, v oči sta si pogledala in sta se razjokala. Čemu sta se razjokala? . . . Zdelo se mu je, da šumi in buči iz daljave, kakor burja iznad črnih gozdov; in zdelo se mu je, da diši opojno in omamljivo, kakor iz vrta od rož in rezed, od tuberóz in lilij; in zdelo se mu je, da je vse kakor podoba na steni, tista bleda, ozkolična, v davnine zamišljena, tista podoba, ki gleda z globokimi, zamaknjenimi očmi v neskončnost; in tudi se mu je zdelo, da vse to nič dru-

gega ni, nego strahotne ponočne sence; in oče, temni čarovnik, in tista samotna, lepa, bela ženska, ki se izprehaja po vrtu.

Zadaj, onkraj zida, je vse drugo življenje. Ni podnevnih solz, ni ponočnega vzdihovanja, ne hrepenenja, ki gre, gre, gre in ne vé kam. Zadaj, onkraj vrta, onkraj zida je izpolnjeno hrepenenje; in temu se pravi ljubezen.

Povejte mi, ve lilije, pohotno dišeče, nastožaj odprte, po poljubih koprneče, povejte mi, kaj je v mojem srcu, da je tako bolno? V sanjah, na podobah in v knjigah sem gledal vse tisto, kar zovejo življenje; duškoma je pilo moje srce in zdaj je še bolj žejno. Pravili in peli so mi o hrepenenju, o tisti otožnosti, ki strmí v daljavo; ali je hrepenenje tisti glas, ki me predrami ponoči, da planem od strahu? . . .

V lica je bil Milan zmirom bolj bled in ozek, oči je imel temno obrobljene; razjokal se je, ko sam ni vedel zakaj, smejal se je, ko ni vedel čemu. Oče mu je bil zaklenil knjižnico; in podobe belih, smehljajočih žensk

je bil obrnil v steno. Kadar ga je mati po-božala po licu, je bil njen pogled ves ža-losten in roka se ji je tresla.

Bilo mu je, kakor da stoji noč in dan pred zaklenjenimi durmi, trka in prosi in čaka. Duri se ne odklenejo, glasu ni od ni-koder.

Temno in težko mu je bilo. Slišal je iz daljave zamolklo pesem, besed ni razumel. Videl je v oblakih čudežne podobe, ki so se prelivale druga v drugo, objemale se in poslavljalje; obrazov ni razločil. Ali je preteklost, ali je prihodnost; ali so sanje, ali je senca daljnega, resničnega življenja?

V toplih poletnih nočeh se vijó vonji proti nebu, daritev bogovom; vijó se proti zvezdam, ki trepečejo omamljene. Povejte, zvezde, kaj je ljubezen? Objela me je vsega, pritisnila me je na prsi tako močno, da ne morem dihati; ali ne poznam ji obraza, ne vidim ji v oči, ne razumem njenih jecajočih, težko sopečih besed. O bolečina! O slast! — Vse moje srce je ena sama rana; vse moje

srce je lilija, nastožaj odprta, k zvezdam, k ljubezni koprneča, opojno dišeča. Ali moje telo leži na tleh, uklenjeno; vse moje misli leže na tleh, uklenjene, omamljene, napol slepe; moja duša spi; vzdramila bi se rada, kriči v sanjah, širi plahe roke, vzdramiti se ne more. Pridi! — Kdo? — Kdo si, ki te kliče moje srce v bolečini in slasti? —

Ob tihi uri je šel Milan, pristavil je stol ter je obrnil podobo, ki je slepa visela na steni. Naravnost v lice, v dušo so mu pogledale temne, mirne, globoke oči. Ustnice so se smehljale tako opojno, vabeče, kakor se smehljajo lilije v mesečini. Roke so bile narahlo sklenjene, bele, govoreče roke, ki so vse že videle in spoznale. S trepetajočimi prsti je pogladil tiste roke; izpod praha so se zasvetile še belejše; zdelo se mu je, da so se zgenile, da so tople. Pred očmi se mu je zazibalo, vzkrík se mu je izvil iz grla, omahnil je na tla.

Šel je dalje in je prišel do podobe, ki je bila vsa drugačna. Obraz device brezmadežne. Oči so ga izpraševale milo in tiho:

„Kod blodiš, dragi? Kam so se izgubile tvoje mlade misli?“ In bele, drobne, nedolžne roke so ga blagoslavliale. Zaihtel je, skrnil je lica v dlani in je pobegnil, grešnik iz cerkve.

Videl je obraz otroka, dekletca, v tuji svet strmečega, plahega, zaupljivega. Obraz je vabil in se je branil. „Pridi, brat moj, tovariš, ljubček; kaj ne vidiš, da te čakam? O ne, ne hiti, bojim se te! Zakaj mi verjameš, da se te bojim; kje se mudiš? Poljubi me, objemi me, odprto je moje naročje! Ne, ne, ne tako silno, ne tako strašno, ne tako sladko, dušiš me do smrti — o, daj mi smrt!“ —

Smrt, smrt! V smrti je izpolnjena ljubezen!

Tisto noč je planil Milan iz spanja, iz divjih sanj; planil je in je tekel proti durim in je klical. Klic je samotno odmeval v noč, odgovora ni bilo. Takrat je Milan ihteč, trepetajoč odprl okno in je skočil na vrt — kakor da bi skočil proti zvezdam, v neskončnost, izpolnjeni ljubezni naproti, v smrt. Na

vrtu je tiho vzkliknilo, zaječalo. Lilije so dišale, vabile, slavec je pel. —

Zjutraj so ga našli med rožami in lilijami, rezedami in nageljni. Curek krvi je tekkel po belem čelu; sopel je počasi in težko; ustnice so bile napol odprte, kakor za poljub; roke so bile razprostrte, kakor za objem.

II.

Med mnogoštevilnimi tetami in sestrami, v svetlem domu, v šumu in smehu je živela Milena, ko so tiho in plaho izpregledale njene oči. Bilo ji je, kakor da je čisto sama med vsemi ljudmi, da ne pozna nikogar in ne razume nikogar. Rekli so, da je odljudna in čemerna in so ji klicali zdravnike; zdravniki so pisali recepte, bolezni pa niso našli. „Čuden otrok!“ so skomizale tete. „Milenica, ali bi rada bonbonov?“ — Milena se je ozrla postrani in je šla brez slovesa v drugo izbo. Gledale so za njo. Ko je zaprla duri, je rekla teta Fani: „Kako hitro raste ta otrok, skoraj prehitro! Saj je že kakor . . . ženska!“ — In so se spogledale.

Milena je prišla v drugo izbo in je sedla na zofo, ogledalu nasproti. Zdelo se ji je, da

sedi tam vse nekdo drugi, ne tisti človek, ki misli in čuti kakor ona sama. V ogledalu je videla poldoraslo dekletce, ki je sedelo globoko sključeno, roke sklenjene v naročju. Obleka je bila čisto otroška, svetla, čipkasta in pentljasta; krilce je segalo komaj do kolen. Lica ozka, skoraj upala, ustnice široke, napete, prepolne — vprašanja so bila na njih, ki jim ni odgovora; obrvi so bile visoko vzbočene, tako da je bilo v sinjih očeh neprestano, nemirno, vsak hip drugam strmeče in drugam pognano čudenje.

Gledala je in obšlo jo je nenadoma, vso prevzelo in omamilo jo je kakor groza in stud: zazdelo se ji je, da je grda. Ne grda samo v lice, temveč vsa, v vsem bitju, v vseh mislih, grda celo v sanjah. Nič podobna drugim ljudem; ti živé vse drugo življenje, v svetlobi, v veselju in lepoti; ona hodi med njimi, govori z njimi, ali vendar je kakor sova, ki samosvoja in sovražno strmi iz rešetke ter čaka noči.

Drugi ljudje ljubijo in govore o ljubezni. Bala se je te besede in sram je je bilo, kakor

tistega greha, ki si ga človek naskrivaj zaželi ponoči in mu ne pozna ne lica, ne imena. Ustna so žejna in vroča, oči bi se rade razjokale, pa so izžete; teló trepeče. In daleč je Kristus. Duša je zavržena, brez tolažbe in molitve; skrila bi se v temo, tam bi ugasnila za zmirom.

Milena, ki je hodila s tihim, trudnim korakom, je stopila nekoč skozi priprte duri v mračno izbo ter je obstrmela. Na divanu sta sedela teta Fani in mlad človek, ki je zahajal v hišo in ki je bil podoben nedeljsko oblečenemu brivcu. Objemala sta se tesno krog vratu in pasu ter sta vzdihovala. Ko sta ugledala Mileno na pragu, sta odskočila drug od drugega. Teta Fani je planila proti durim.

„Čuj . . . Milena . . . Milenica!“

Milena se je bila sunkoma okrenila, hitela je po temnem hodniku v svojo izbo ter se je zaklenila. Nato je stala ob durih molčé, mirno, kakor brez vsakega občutka.

Kljuka se je zgenila; ker se ni udala, je zunaj narahlo potrkalo.

„Milena . . . Milenica!“ je prigovarjala teta Fani s prosečim glasom.

Milena je molčala.

Nato je izpregovoril še drug glas, ves sladek, kakor počesan in z dišečo vodo umit.

Takrat se je vzdignilo v nji nekaj silnega — stud in sovraštvo in neznana boleost. Udarila je z drobno pestjó ob duri in je vzkriknila s čisto tujim, hripavim glasom:

„Stran! Stran! Stran!“

Tihi koraki zunaj, nato je vse umolknilo.

V mraku je videla Milena popolnoma razločno obadva, kakor sta sedela tesno objeta na divanu; videla je še več; stvari, ki jih nikoli ni gledala z živim očesom in ki so bile tako strašne, da je stisnila lica med pesti ter se ihté in trepetaje vrgla na zofo. Čutila je, da sega po nji sam razgaljeni greh z nagnusno spolzkimi rokami in da mu nikamor ne more pobegniti. Koderkoli je hodila, je čula za seboj njegov drsajoči korak, ji je dihala na tilnik sapa iz njegovih ust, da jo je spreletalo vroče in ledeno. Sredi gluhe noči se je vzdramila iz strašnih sanj in zdelo

se ji je, da vidi tik pred seboj dvoje trdih, svetlih, široko odprtih oči ter da išče po odeji gnusna tuja roka.

Globoko na dnu srca pa je ležala bridkost, brezmejna, temna — črno močvirje, ki se nikoli ne zgane in ki nikoli ni okusilo sladkega solnčnega žarka. Le pod večer se vzdignejo iz močvirja bele vešče, blodne misli, oznanjevalke smrti. —

Vse to je bilo v tistem času, ko se je Milena pripravljala na prvo sveto obhajilo. Še daleč je bil dan; zdelo se ji je, kakor da je tam kje onkraj visokih gorâ in da se nič ne bliža; časih jo je obšlo mirno veselje, sladko odrešenje, da tistega dné nikdar in nikoli ne bo. Učila se je, da je sveto obhajilo največja sreča in milost, ki more biti človeku dodeljena. Kadar zavžije sveto hostijo, se združi z njim sam Kristus; očiščen je vseh grehov, povzdignjen je v nebesa in angeljem enak. Ali nevesta-duša mora biti pripravljena, da vredno sprejme ženina-Boga; drugače bi storila strašen greh, ki se mu pravi božji rop; kdor je bil tega greha deležen, je vdručič

križal Kristusa . . . Te nauke se je učila nazust, brbljaje in s pojočim glasom, kakor da bi ponavljala naštevanko. Še zadnji dan, med izpraševanjem v šoli in na predvečer pri spovedi ni občutila prav nič tiste sladke in svečane ubranosti, o kateri je pravil katehet, da jo vlije v srce božja milost, če prosi človek zanjo v goreči molitvi. Vse je bilo kakor ponavadi. Le nekaj težkega, neprijetnega je ležalo v životu, kakor utrujenost in zaspana lenoba. Sedela je sama v zaklenjeni izbi in je zgodaj prižgala svetilko. Ko je teta Fani potrkala na duri, se ni oglasila in tudi ni šla večerjat. Tako ji je bilo, kakor da sta telo in duša v tesni kletki, vse pretesni, zatohli in temni. Glava klone med visokimi rameni, roke se stiskajo med kolena; široke, zameglele oči strmé v slepo; suhe ustnice ponavljajo besede, ki srce ne vé zanje in ki jih nebesa nikoli ne bodo slišala: „O Gospod, saj nisem vredna, da greš pod mojo streho, ali reci le besedo in ozdravljena bo moja duša!“...

Zjutraj se je vzbudila, ko je že sijalo solnce v izbo. Milo in toplo spomladansko

jutro je bilo, kakor pogled iz blagih oči. Nji se ni nasmehnilo. Pusto ji je bilo pri srcu; ko se je vzdignila v postelji, da bi vstala, jo je zgrabilo za grlo in zaihtela je tiho, sunkoma, brez solz.

Prišle so v izbo vse tete: ena je prinesla bele šolnčke s svileno pentljo, druga je prinesla venec in šopek, teta Fani pa je prinesla ter je držala visoko v iztegnjeni roki tisto kratko, belo, s čipkami pošito in sladko šumeče oblačilce, ki je bilo podobno metu-ljemu krilu.

„Milenica!“

In vse tri so se smehljale.

Milena se je ozrla nanje postrani, z motnim, sovražnim pogledom. Ko so jo oblačile, ni rekla besede. Le mimogredé je pomislila: „Ali ni greh, da jih ne maram?“ Toda bila je preveč trudna, da bi bila ustavila in izprašala tisto bežno misel.

„Ali si bolna, Milenica?“

„Ne!“ je odgovorila trdo in osorno.

Ko je stala pred ogledalom, jo je spreletelo nekaj posebnega, čisto novega in čud-

nega; oglasilo se je — ne iz njenega srca, temveč nekje poleg nje, ali tik za njo:

„Saj sem lepa!“

In bil je globok moški glas. V tistem hipu jo je oblila temna rdečica.

„To je bil greh!“ je šepetnilo v srcu.

„Pojdimo, če je treba!“ je ukazala.

Teta Fani, prazniško nališpana, jo je spremljala. Milena jo je premerila od strani, vso od slamnika do šolnov, ter je pomislila:

„Taka stara babnica, pa se našemari kakor za svatbo!“

V mislih je besedo „babnica“ nalašč in krepko naglasila, zato ker se ji je zdela odurna beseda, pljunku podobna. Teta Fani se je držala cukreno, stopala je z drobnimi koraki in je pošumevala s svilenimi krili. Tudi to šumenje se je gnusilo Mileni in v srcu se ji je vzdigalo sovraštvo do te odrasle, prsate ženske, ki se je s pritajenimi pogledi ozirala po moških. Spomnila se je na tisti večer, ko jo je videla v objemu mladega, oblizanega kodrolasca in kri ji je šinila v lica od srda in od sramú.

„Še čudno, da se ne prikaže gola na ulico! Nateza krilo, kakor da se slači!“

Tedaj jima je prišlo naproti dvoje gospodov. Tisti, ki je imel črne brke, je pomožniknil Mileni ter je smehljaje rekel tovarišu:

„Čeden kebrček! . . . Poglej ta bedrca!“

Milena je občutila te besede in ta prešerni smehljaj kakor brezsravno nasilje. V tistem hipu se je zavedla, da ji sega krilo komaj do kolen in zdelo se ji je, da hodi naga med ljudmi. Pobegnila bi, skrila se, da bi je nihče ne videl.

„Kam divjaš?“ je zaklicala za njo teta Fani.

„Stopite, saj se že mudí!“ je osorno odgovorila Milena. Gledala je v tla, šopek je tiščala k prsom in je skoraj tekla. Vsa zasopla je postala pred šolo.

„Ni treba čakati!“ je ukazala. „Kar v cerkev pojdite, saj me ne boste izgrešili!“

„Moj Bog, kakšen otrok!“ je vzdihnila teta Fani.

Po veži in po stopnjicah je mrgolelo vse polno belih deklet. Milena je iskala z

bistrim očesom, če bi še na katerem obrazu ugledala svoje pregrešne misli in svoj strah. Manjše so čebljale veselo in glasno, večje so stale v gručah ob strani ter so se razgovarjale šepetaje. Ko se je sešla na stopnjicah s svojo prijateljico Miro, sta si za hip pogledali v oči ter sta šli molčé vsaka svojo pot.

Zapel je z ubitim glasom šolski zvonec in zbrale so se v prostrani sobi. Dišalo je omotno po rožah, nageljnih in svežem ometu. Prišel je katehet z umerjenim korakom in zelo svečanim obrazom. Mileni se je zdelo, kakor da je pomazan z medom krog oči in ustnic. Ves meden je bil tudi glas njegov, ko jim je govoril o svetosti tega dneva in te ure, o prečudežni milosti, ki jim bo dodeljena ter o neizrekljivi radosti, ki jo mora občutiti človeška duša, kadar pričakuje, da sprejme Kristusa samega. Poslušale so malomarno. Milena je ves čas skrbljivo in z zanimanjem opazovala katehetov okrogli podbradek, ki se je enakomerno stresal in pozibaval. Nato so se napotile v cerkev.

Skozi pisana cerkvena okna je sijalo veselo spomladansko solnce. Vsepovsod sama sijajna belina, da se je bleščalo očem. Milena je klečala v drugi vrsti pred oltarjem, za suhotnim, nekoliko grbastim dekletcem, ki se je treslo kakor v mrzlici. In obšla jo je živa, nepremagljiva želja, da bi z voskom svoje sveče pokápala tiste siromašne bele čipke na grbi pred seboj. Ozrla se je izpod napol zatisnjenih trepalnic na desno in na levo, nato je nagnila svečo in debela kaplja je kanila na čipke, še druga in tretja. Mislila je mirno, že vsa brez žalosti in brez strahu:

„Če je greh, pa bodi greh; zdaj je že tako vse pri kraju!“

Še v tistih trenutkih ni čisto nič mislila ne na obhajilo, ne na Kristusa, ne na tisto srečo, ki ji bo dodeljena, kakor je rekel katehet. Vse je bilo daljno, tuje; vse je bila gola beseda, napisana v katekizmu. Nena doma se je šumé vzdignila vsa prva vrsta, da napravi drugi prostora pred oltarjem.

Dekleta so molila s pojočim glasom:

„O Gospod, saj nisem vredna, da greš pod mojo streho . . .“

Katehet, v belem oblačilu, ves tih in blag, je hodil počasi od druge do druge, jemal je svete hostije iz zlatega ciborija, šepetal je molitve ter se sklanjal globoko do plahih, vse bledih obrazov.

Mileni je bilo, kakor da se ji na licih in po vsem životu grbi koža v trdo skorjo. Ozrla se je ponevedoma in le za hip na levo stran; v tistem samem hipu pa je videla, kako je Mira visoko vzdignila glavo, odprla usta nastezaj ter iztegnila jezik. Ves njen prebledeli, upali obraz z napol zatisnjenimi, belimi očmi se ji je zazdel neskončno gnusen, hudoben in zavržen, kakor obraz levega razbojnika.

Vzdignila je glavo: katehet je stal pred njo ter se je nagnil k nji z milostnim, mehkim pogledom, molitev na ustnicah. Spreletel jo je mraz.

„Tudi moj obraz je gnusen, hudoben in zavržen!“

V tistem hipu, ko je začutila na jeziku grenko hostijo, se je vse zazibalo pred njenimi očmi, se je vse prečudežno izpremenilo. Ni videla več katehetovih okroglih, svežih lic — pred njo je stal smehljaje tisti človek s črnimi brki, ki ji je bil pomežiknil na cesti in ki je rekel, da je „čeden kebrček“. In vse, kar se je bila učila iz katekizma in kar je bilo do tega trenutka sama pusta črka, ji je zavpilo v ušesa z živo, strašno besedo:

„Nevrednica, storila si božji rop, križala si Kristusa!“ ...

„Teta Fani!“ je kriknila Milena in se zgrudila na mrzli kamen.

III.

Milan je bil slok fant, predolg za svoja leta in preneokreten, prepočasen za svojo mladost. Kdor ga je srečal na cesti, pogledal ga le mimogredé, si je mislil: „Lep fant je, čeprav je še rosa na licih in na duši!“ Ko ga je srečal vdrugeč, je rekel: „Saj ni fant, saj je otrok, ki je prezgodaj šinil kvišku!“ Nekaj samosvojega in samotnega je bilo v njegovih očeh, ustna so bila napeta in stisnjena.

Družil se je z ljudmi, kolikor se je spodobilo; nikomur se ni udajal, nikogar se ni ogibal. Nasmehnil se je, če se je bilo primerno nasmehnuti, naglas pa se ni smejal nikoli. In rekli so, da je pustež.

Njegovi sošolci so bili zaljubljeni skoraj vsi povrsti. Hodili so na sestanke, ljubim-

kali so na plesnih vajah, nekateri so zlagali pesmi. Vsi pa so po fantovsko kvantali, pesniki še najhuje; govorili so ogabne besede ter pripovedovali nesnažne zgodbe s takim zadovoljnim mirom in s toliko nedolžnostjo, kakor da bi brbljali abecedo; brez mostú sta se družili kvanta in mesečina, kakor v starih fantovskih pesmih.

Milan je gledal nehanje svojih tovarišev od daleč, kakor skozi motno steklo. Zdelo se mu je zelo otročje ter odraslega in izkušnega človeka nevredno. Če bi mu kdo bil rekel, da je sam otrok, bi se ozrl nanj s sočutnim posmeškom. Zakaj uverjen je bil, da je vse že daleč za njim, nekje globoko spodaj, vse, kar more človek doživeti, izkusiti in spoznati. Tako gleda v poznih letih na svoje otroške igrače: nasmehne se, nekoliko milo se mu stori, nazadnje pa jih vrže v ogenj, da mu niso napoti. Ljubezen mu je bila nekoč silna, sladka in strašna skrivnost, pred katero je trepetaje bežal in ki jo je hkrati hrepenječ iskal, da bi jo spoznal vse do konca. Zdaj ga je dolgočasila, če je pre-

pevala v rimah in gabila se mu je, če se je razgalila v kvanti.

Nekaj je občutil, nosil v srcu noč in dan, kar se ni dalo ne vtelesiti v podobi, ne z besedo povedati. Grenkoba, ki je časih priklopela do vrha ter pognala siloma solze v oči. Duša je bila potrta brez vzroka; telo je bilo utrujeno in težko brez dela. Zjutraj, ko je vstal ter se oblačil, mu je prihajalo slabo, mrzle kaplje so mu stopile na čelo, noge so se mu šibile in megllilo se mu je pred očmi.

„Ali pošljem po zdravnika?“ ga je vprašal gospodar in gledal skrbljivo na usehla lica in na črno podplute oči. „Ostanite doma, če vam je slabo!“

Milan je molčal, pustil je kavo na mizi ter se je napotil v šolo.

Njegov gospodar je bil tudi njegov učitelj. Milan ga je videl skoraj samo v šoli in pri obedu. Debelušen, póstaren človek je bil, z zelo zariplim, temnordečim obrazom in drobnimi, vodenimi, mežikujočimi očmi. Sopol je težko in glasno, tudi če je sedel v nasla-

njaču. Milanu se je studil ves, kakor je bil. „Kup mesa, pa še gnilega!“ je pomislil; vstal je koj po obedu ter šel v svojo izbo.

Gospa je bila mnogo mlajša od gospoda. Milan je ni srečal nikoli ne na izprehodu, ne v gledališču, ne na plesu; poznal jo je samo, kakor je bila doma: oblečeno v dolgo, pisano haljo, pod vratom globoko izrezano in s kratkimi, ohlapnimi rokavi. Svetlopšenične, mehke lase je imela po dekliško spletene v dvoje kit, ki sta se v dvojnem težkem kolo-barju vili izpod temena nad čelo, bleščeča krona. Sive oči so gledale trdo, kakor zamaknjeno — ali nekam v daljne kraje, ali v zdavne spomine, ali v praznoto brez misli. Njene roke, bele in polne, so slonele na mizi, okrogli prsti so se leno poigrali. Govorila je malokdaj in še takrat le nakratko in razmišljeno, kakor da bi brala s stene in bi ne vedela, kaj bere; od njenih močnih, napetih, skoraj nabreklih ustn pa je žehlala čudna toplota.

Milan ji nikoli ni pogledal naravnost v oči. Tudi kadar mu je bil ponevedoma zašel

pogled na bleščečo krono njenih las, na njene ustnice, njene gole roke, ga je strahoma umaknil. Tesno mu je bilo poleg nje; bil je nerazločen, zelo neprijeten občutek, ki si ga ni mogel razložiti in si ga tudi razlagal ni: sram ga je bilo zaradi nje same.

„Da hodi taka med ljudmi . . . s temi ustnicami in s temi rokami!“ je pomislil. Spomnil se je na kvante svojih tovarišev in je pomislil dalje, s pritajenim, grdim nasmehom na ustnih: „Še kaj drugega naj pokaže, kar vse, da bo pri kraju!“ . . .

Gospod se je po obedu zleknil v naslanjaču, zasopel je težko ter je rekel Milanu:

„Mladi prijatelj, bolni ste . . . da! Preveč se pehate, preveč samujete . . . tako-rekoč . . . malo počitka je treba, malo razvedrila . . . da! In še druge reči so . . . da . . . ki jih bom povedal svoji ženi . . . In zvečer nikanar čaja ne pijte . . . da!“

Gospod je po obedu najrajši malo zadremal v naslanjaču; zato je bil v lica hudo zaripel in oči, ki so leno motrile Milana, so bile kalne in zaspane.

Milan je zardel, sam ni vedel zakaj; najrajši bi bil koj pobegnil.

„Čemu da bi ne pil čaja zvečer?“ je mirno, komaj rahlo začudeno vprašala gospa in se je poigravala s prsti pred ustnicami.

„Eh, no . . . pa naj ga pije!“ se je debelo nasmehnil gospod; in nabrekle trepalnice so mu zlezle na oči.

Gospa je sklenila roke na prsih ter se je zameknila v steno s tistim trdim, mirnim pogledom, ki ni gledal nikamor. Na steni je visela podoba, ki je kazala dvoje mladih, napol razgaljenih ljudi, kako se poljubujeta pod košatim drevesom; naokoli se pasejo ovce, spodaj se blešči srebrn studenec, vso pokrajino pa obseva milo večerno solnce. Milanu se je zdela tista podoba zelo neumna.

Zvečer mu je prinesla čaj gospa sama. Sedel je za mizo ob prižgani svetilki, gledal je v knjigo, bral ni. Prišla je tiho, kakor kradoma, duri je samo priprla za seboj.

„Močan je . . . sama sem ga skuhala!“

Ko je postavila skodelico prédenj, se je ponevedoma in čisto narahlo dotaknil s

prsti njene gole, bele lakti, vroče in žametne. Začutil je, da mu je koža na licih vsa otrpla, da so mu ustna razpokana in da mu je jezik težak od žeje. Gospa je šla, kakor je bila prišla, tiho in kradoma.

Iz skodelice se je vil močan, omamljiv duh, ki je božal in objemal dušo kakor z golimi, vročimi rokami. Še opojnejši vonj je bil, nego tam daleč . . . nekoč tam, kjer so cvetele rože in tuberoze in kjer so pohotne lilije spenjale proti nebu svoje hrepenenje. Pristavil je skodelico k ustnom, ogenj mu je puhnil v lica.

„Dala mi je strupa, copernica . . . ti-stega, ki srce omami!“ se je nasmehnil. Nato je srebal mižé, v naglih, kratkih požirkih; kri mu je kipela, udarila je razpaljena v glavo in v misli. Zdelo pa se mu je, da ne misli on sam, temveč da sedi poleg njega drug, starejši človek, ki sreblje čaj, mežika s kalnimi očmi ter se nasmiha priskutno z debelimi, mokrimi ustnicami.

„Že vem, zakaj je rekel, da naj ne pijem čaja zvečer! Pa si prišel prepozno,

bratec, s svojo modrostjo! . . . Tudi ti si vedela, gospa razgaljena, zakaj si mi prinesla čaja; pa tudi ti si prišla prepozno! . . . Kaj bi mi razodel ta prijetni čaj? Vse je že bilo, se je zdavnaj že zgodilo, je že bajka za otroke! Tam na vrtu je zakopano, med lilijami in koprivami, na križu pa je napisana debela kvanta!“

Ob vseh teh samo napol izpregovorjenih, komaj napol mišljenih besedah, ki so se mu čisto nekje na dnu zdele samemu nizkotne in zlagane, je bila v njegovem srcu topa, težka bridkost. Kakor zatohel mrak nad pokrajino: zasveti se tam kje naskrivaj ponižna luč ter ugasne strahoma, kakor da je bila ugledala smrt samo.

Ko je popil čaj, je vstal izza mize truden kakor starec; bilo mu je neskončno pusto in grenko, tako da si je zaželel tolažbe in molitve.

„O Bog, o Bog!“

Zavzdihnil je, pritajeno zavzkriknil, da so se mu prsa napela, pa sam ni slišal svoje

molitve. Daleč je bil Bog, ni gledal nanj in ne v samoto njegovega trpljenja.

„O Bog, o Bog!“

Molitev je bila samo še na vročih ustnicah, prazna in brezglasna. Legel je v posteljo, odel se čez glavo ter zaspal s skelečimi očmi, težko sopeč.

Ko se je vzdramil, je odmahnil siloma z obema rokama, kakor da odgrinja črn zastor, ki ga duši prav do ust; tako gnusne so bile sanje. Prikazalo se je vse še enkrat, kakor je bilo zdavnaj, tam med lilijami pohotnicami. Ali vse je bilo zdaj jasno, čisto razložno, od predrznega, nasilnega solнца obžarjeno. Smehljajoči se, razgaljeni pogledi, ki gledajo brez sramú v tisto strahotno, poslednje poželenje; napete, mokre ustnice; bele, dišeče, vabeče roke, ki bi jih človek poljubil ter pljunil nanje in jih še poljubil.

Ležal je mirno; težak obroč mu je tiščal na potno čelo. Žarek na steni je označeval, da je zunaj svetlo jutro.

Potrvalo je na duri; potrkalo tako narahlo, plaho in obzirno, kakor da si je mislil

tisti, ki je stal zunaj pred durmi in trkal:
„Da bi vsaj ne čul!“

Tudi Milan sam je prosil ves v omotici:
„Da bi vsaj ne čula!“ In je povabil šepetaje,
komaj z mislijo: „Naprej!“

Čisto tiho so se odprle duri, še srce bi jih bilo komaj slišalo. Milan se ni ganil, ni okrenil glave, toda videl je vse. Gospa je stopila na prag. Oblečena je bila v belo haljo, našito s svilenimi rdečimi ciklamni; tiste halje Milan prej še nikoli ni bil videl. Imela je tudi beložametne šolnčke, iznad njih pa so se bleščale gole noge, sijajno bele kakor kamen. V desnici je nosila polno skodelico, široki rokav je bil zdrknil do komolca; obraz, ves od jutranje luči obžarjen, se je smehljaj mirno in dobrotno.

„Še sem prinesla čaja!“ je rekla s tihim, globoko trepetajočim, materinskim glasom; nasmehnila se je ter se nagnila blizu do njegovih lic.

Milan jo je pogledal s široko odprtimi, suhimi, razbolelimi očmi. Trudoma je iztegnil roko, da bi posegel po skodelici. Ali v tistem

trenotku je planil, objel jo je z obema rokama krog pasu, čaj se je razlil po odeji, skodelica se je žvenketaje zdrobila na tleh.

„Gospa! Gospa! Gospa!“

Prošnja, strah, sram, čista otroška ljubezen in vroče živalsko poželenje, vse je bilo v tem hripavem, siloma iz grla iztisnjenem kriu.

Ona se ga je oklenila z golima, toplima rokama mirno in mehko; še njen poljub je bil ves materinski. —

Ko je šla, ni gledal za njo; trdno je bil zatisnil oči ter se obrnil k steni. Ali komaj je zaprla duri, je planil kvišku ter vrgel odejo raz sebe. Zdelo se mu je, da je treba takoj, brez odloga nekaj storiti, nekaj nujnega in važnega. Da je treba hitro ukreniti, kam drži zdaj pot in katera da je prava. Kajti vse, kar je bilo, je nehalo za vselej, se je zdrobilo kakor skodelica na tleh. Pred njim je bil ves drug svet; še tisti ni bil, ki si ga je bil v vročih sanjah trepetaje poželed; in on sam je bil ves drugi, še v ogledalu bi se komaj spoznal.

Umival in oblačil se je brez šuma ter je ves čas strahoma prisluškal, če se ne glasé pritajeni koraki v sosednji izbi. Samo na tiste mehke, mačje, žametne korake je mislil; ne nanjo.

Odprl je duri plaho, počasi; bal se je, da bi zaškripale. S sklonjeno glavo in pritajeno sapo, po prstih, z nemim korakom se je plazil po stopnjicah. Ko je stopil v široko, svetlo vežo, je razmahnil roke, nagnil glavo daleč nazaj ter zasopel iz globočine, očiščen, osvobojen; hladen zrak, svež in blagodišeč, kakor nalašč njemu samemu poslan iz gozdov, mu je pobožal lica, ljubeč, tolažeč; v oči, vse trudne, se mu je dobrotno in pozdravljaje zasmejal čisti sijaj spomladanskega solnca.

Vse, kar je videl in srečal, je bilo kakor prerojeno, veselo, prazniško, brez greha; cesta, hiše, cvetoči kostanji v drevoredu, pésterne z belo pregrnjenimi vozički, mladi, zaljubljeni pari, starci, ki so se mežikaje solnčili na klopeh. Stopal je urno proti smrekovemu gozdiču nad mestom; klonil je glavo, ni se oziral.

„Kakor da so bili nalašč, meni v zasmeih, zažgali ta zaljubljeni spomladanski kres!“

Občutek dušeče, gluhe osamelosti mu je stiskal srce. Z vsemi svojimi mislimi in z vsem svojim nehanjem je bil kakor odluščen od drugega sveta; „kakor žival med ljudmi“, je rekel sam; hodi med njimi, vidi jih, razume njih jezik, a sam je nem in nepoznan; „kakor živ na mrtvaškem odru,“ je rekel; vidi pogrebce in jih sliši, a sam ne more izpregovoriti, ne se geniti. Zunaj prepeva pomlad, ne prepeva njemu; solnce ne sije, gozd ne šumi v njegovo samoto.

Vračal se je v mesto nepotolažen, ves potrtn in truden. „Osramočen kakor grešnik, ki je bil pogledal otroku v oči.“

Vso pot ni pomislil niti za trenotek nanjo, tudi na stopnjicah ne. Šele ko je stopil v izbo, je planil nanj spomin v vsej svoji golosti in ogabnosti. Težek duh po gnilobi je bil v izbi, je prepajal in skrunil vse, posteljo, preprogo na tleh, prtn na mizi; celo podobe, ki so visele na stenah, gorske

pokrajine s pisano našemljenimi planšaricami, so bile kakor oblizane in opljuvane.

V kotu blizu duri je stala zofa, na kateri še nikoli ni sedel; postavili so jo bili nekoč tja „zaradi lepšega“ in pa zato, ker drugje ni bilo prostora. Legel je nanjo.

„Konec je treba napraviti vsemu; saj je še čas! Prav ob tej uri je morda zadnji čas! . . . Ali kako bi končal, kam bi se napotil? Kamorkoli pojdem, to moje razgaljeno, obrizgano srce pojde z menoj!“

In vse, kar je mislil in rekel, je komaj občutila njegova duša; bežne pene nad črnim, tihim jezerom bridkosti.

Potrkal je trdo na duri. Milan je vstal počasi z zofe, kakor da bi bilo treba na dolgo in pusto pot.

„Tako bom gledal, kakor da ni bilo nič!“ je rekel; in se je sam nasmehnil svoji besedi.

Za mizo sta sedela gospod in gospa. Nje ni videl, le zablislilo se mu je mimo oči od njene svetle halje; zdelo se mu je, da se tudi ona ni bila ozrla nanj. Gospod

je sedel v naslanjaču širok in miren ter je lenobno pomežikaval z nabrekli trepalnicami.

Pozdravil je Milana z motnimi očmi ter se je debelo nasmehnil.

„M . . . da! Saj ste se res malo preveč gnali z učenjem! Koristen je mal izprehod . . . mal izprehod v to spomladansko veselje . . . da! Ali povedati bi bilo treba, mladi prijatelj, povedati bi bilo treba . . . da!“

Tisti zabuhli, rdeči, sladikasti obraz se je gnusil Milanu tako močno, da ga je spreletal mraz po licih; in še bolj se mu je gnusil tisti sklizasti, cmokavi glas.

„Kakor da mu lezejo polži iz ust!“ je pomislil. In nenadoma ga je obšla še druga misel, čisto nova, nerazumljiva in ogromna v svoji strahoti.

„Saj je bil on tudi pri nji . . . saj je pri nji vsako noč . . . saj je njegova žena!“

Z enim samim pogledom je premeril njega, tolsto žival; nato se je svobodno, z velikimi, strmečimi očmi ozrl nanjo. In ko je to storil, ga je tiho, ljubeznivo in smehljaje pozdravil njen pogled.

Sedela je tam vsa deviška; tako kleči dete pred oltarjem. Njene oči so gledale žarko in motno, oboje hkrati, kakor skozi roso, v solncu umirajočo; ustnice, blage, proseče in usmiljene, so vpraševale: „Kod si hodil? Zakaj si mislil name s hudo mislijo? Name, ki te imam od srca rada?“

„In vendarle je bila pri njem, je vsako noč pri njem, pri tej živali zavaljeni! In še razgaljena je, do kraja razgaljena!“ je pomislil Milan.

Gospod je govoril dalje:

„Bolni ste, mladi prijatelj . . . da! Ni vam treba v šolo tudi jutri še ne, da . . . in tudi še ne pojutrišnjem! Toda na izprehod si vzemite seboj havelok, da . . . havelok!“

Milan je vstal ter se je molče poklonil; ni se ozrl ob slovesu ne nanjo, ne v ogledalo, pa vendar je občutil, kako je njen pogled, šepetajoč plamen, blisnil v njegovo srce. In skoraj da je razločno slišal, kako je plaho in toplo prosil ta njen pogled: „Nikar ne bodi hud zaradi moje ljubezni, ti otrok moj!“

Stopil je v svojo izbo, ki se mu je zdela pusta in tuja, vsa preprežena z nečistimi mislimi, kakor s sivimi pajčevinami.

„Konec bo treba napraviti . . . da . . . konec bo treba napraviti!“

Oponašal je čisto nezavedno gospodov cmokasti „da“; in ko se je zalotil sam, je od studa pljunil proti durim.

„Še malo časa, pa bi mu bil podoben! Kdo vé, morda je bil tudi on nekoč mlad in vesel, pa je napravila iz njega žival, tako nagnusno, zavaljeno žival, kakor je njena duša! Smehljajo se ustnice, tiste polne, ki znajo tako poljubiti; oči so brez greha, čiste kakor dvoje svetih angeljev z zlatimi kadilnicami v rokah; ali vse tam zadaj je skrita žival, ki gleda belo in mežika in vabi v greh, ker je sama zavržena kakor pekèl!“

Sedel je na zofo. Iz sosednje izbe so se glasili počasni, težki koraki, zavzdihnilo je in zakašljalo; zunaj so zaškripale duri, nato je bilo vse tiho.

„Zdaj je šel; vrag z njim!“

Komaj minuto pozneje je prišla k njemu, šumeča, vsa žareča v lica, vsa v tistem smehljajočem sijaju, ki ga podeli ljubezen človeku in vsemu njegovemu bitju, vsaki besedi, vsaki kretnji, celo obleki.

Prisedla je k njemu na zofo. Govorila je s kramljajočim, lahkotnim, veselim glasom, kakor da sta si že od zdavnaj prijatelja, ki se poznata do dna globočin in med katerima ni skrivnosti, zato tudi ne sramú in tesnobe.

„Hvala Bogú, lepo sem ga spravila spoti! Toliko da se ni razjokal od same hvaležnosti, še roko mi je poljubil... nikar se ne boj, koj sem si jo umila! Zborovanje imajo ali kaj; drugače ga nisem pustila nikamor, že dolgo ne, zato ker je bil tako čudno smešen, kadar so se mu od bridkosti povесili vsi trije podbradki. Danes pa sem mu rekla sama: Pojdi, ljubček moj, malo razmahni se!... Njegovo zborovanje pa bo takšno: najprej bo tarokiral, nato se bo napil ter bo prikolovratil šele ob jutru. Zaklenila sem duri, da bo zvonil!... O dragi moj, mali moj, zdaj pa je najin ves dan in še vsa lepa noč!“

Ko se je mehko in nežno privila k njemu, ko je občutil toploto njenega telesa, ko je videl motni blesk njenih oči — luč iz globočine, izza rosnih pajčolanov — ga je obšla omotica kakor v vroči kopelji, v težkem vzduhu, polnem dišečega, opojnega sopara. In ponovil je sam čisto ponevedoma:

„Zdaj je najin ves dan in še vsa lepa noč!“

Brez spomina, kakor da jih nikoli in nikjer ni bilo, so ugasnile vse žalostne misli in udal se je omotici mižé in voljno, kakor toplim valovom . . .

Minil je dan in je minila noč; prišel je drugi dan in tretji in sedmi. Ni bilo več tistega, kar drugi ljudjé imenujejo čas in ki je njih neprijazni gospodar; med temi štirimi stenami, od poljubov in vzdihov in šepetajočih besed obžarjenimi, se je bila ura ustavila; dan je bil noč in noč je bila dan. Vse, kar je prej bilo svet, življenje, nehanje, misel, skrb, vse je izginilo, se potopilo v nič; ostala je ljubezen sama.

Tako je bilo do tistega večera, ko se je vrnil gospod zgodaj, že pod mrak.

„Slabo mi je!“ je rekel.

Oči je imel rumene in zalite, podočnice nabrekle.

Natočil si je stojé kozarec vina; ko ga je bil prinesel že prav do ust, mu je roka omahnila, vino se je razlilo po preprogi, kozarec se je zakotalil po tleh; gospod se je sklonil, da bi ga pobral, pa se je težko in trdo zgrudil na obraz, da se je izba stresla in je zažvenketala svetilka na stropu.

„Jezus!“ je vzkriknila gospa.

Milan je prebledel. Ni se ganil; strmel je s širokimi očmi na ogromni, črni stvor, ki je ležal nepremično na tleh, komaj podoben človeškemu telesu. Ne hropenja ni bilo, niti rahlega dihanja; obadva sta občutila tisto nemo, grozopolno tišino, ki je sestra smrti.

Ko se je Milan vzdramil iz otopelosti, je planil gologlav na stopnjice, v vežo, na cesto ter je klical venomer in sam ni vedel kaj. Prihiteli so ljudje od vseh strani; radovedni sosedje, ki so se veselili ob izvenrednem dogodku; zdravniki, ki jih je bil klical Bog vedi kdo; cestni postopači, ki jih nihče

ni poznal; kmalu jih je bila vsa izba polna; in vsi, tudi cestni postopači, so delali zelo resne in skrbljive obraze. Milan se je vrnil v hišo zasopljn, zbegan, brez zavesti za kraj, čas, za vse, kar se je bilo pravkar zgodilo. Preril se je skozi gnečo ter se zaklenil v svojo izbo, da bi nikogar in ničesar ne videl. Ali nekaj je videl mimogredé, kar mu je udarilo v spomin za vekomaj. Bilo je kakor kos podobe, ki je sredi mračne in polrazločne okolice žarko razsvetljen. Gospa je klečala ob vzglavju divana, na katerem je ležal tisti ogromni, črni stvor. V roki je držala veliko mokro cunj, sama ni vedela čemú in je bila tudi najbrž pozabila nanjo; pšeničnozlato, dekliško frizuro, ki se ni kraju in času nič podala, je klonila globoko k nabreklemu, zasinelemu obrazu, k tolstim, slinastim ustnicam, k rume- nim očem, ki se niso dale zatisniti in so gledale stekleno, brezumno, kakor iz praznote v praznoto; svetle solze so tekle po njenih licih in so kapale na vzglavje. In klicala je brez nehanja z ihtečim, zategnjenim, pojočim glasom: „Jezus! Jezus! Jezus!“ —

Vso tisto noč je slonel Milan ob oknu. Lepa noč je bila, topla in tiha; listič na kostanju se ni zganil; še zvezde, daljne in svetle kakor sanje, so molčale. Daleč zadaj nad strehami in še dalje, onkraj temnih gorá, se je že opolnoči danilo. Mila svetloba, čista, brez zlá, je pozdravljala iz tistih pokrájin, kjer spoznanje ni greh, ljubezen ne hudodelstvo in kjer ni studa v sladkosti.

„Tja pojdem!“ je rekel Milan v svojem srcu. In kakor je tako rekel in sklenil, je bilo to njegovo srce očiščeno, osvobojeno. Ob rani zori se je napotil brez pozdrava in slovesa — kam? Tisočero je poti in stezá še več! —

IV.

Teta Fani se je možila. Toda ne s tistim kodrastim oblizancem, s katerim se je bila objemala na divanu, temveč z nekom čisto drugim, z dostojnim, nekoliko trebušnim in tudi že nekoliko plešastim človekom, ki je bil prišel po naključju v hišo ter je bil kmalu nato ženin.

Milena je pripovedovala svojim prijateljicam:

„Za oknom sem stala in sem si tiščala robec na usta, da bi ne prasnila, ko je tisti priskutni brivec premilo slovo jemal. Ona je ležala na divanu in je jokala; morda ga ima zares rada, neumna je zadosti. On pa je drobil in stopical po izbi vse križem, krilil z rokami, pobrcaval z nogami in obračal oči na belo kakor tenorist na odru. Vselej, kadar je prišel mimo ogledala, se je pogledal vanj

in se je zasmilil sam sebi. Teta Fani je samo jecála in ihtela s tako čudno tenkim glasom, kakor da bi ji kdo s palcem pritiskal na trebuh: ‚A-ádolf!... A-ádolf!‘ — In tisti dolgi ‚a‘ je bil skoraj ‚i‘. On pa je gobezdal in gobezdal kakor kakšen Siegfried von Treuholdingen iz nemških romanov. ‚O Fani, ti lepa, nezvesta! Prav tako lepa kakor nezvesta! Kaj bolj? Brez mej je oboje in oboje brez mej neusmiljeno, lepota in nezvestoba! Dal sem ti bil svoje srce, to goreče, udano srce; morda je bil nevreden dar; ali bilo je vse, kar sem ti mogel dati, bilo je največ, kar more dati človek! Ti pa, o Fani...‘ In sama ne vem, kako še! Nazadnje, ko sta bila obadva že nekoliko trudna od te komedije, sta si bila kar nenadoma v naročju; ni se dalo razločiti, če on v njenem, ali če ona v njegovem... ‚No, lepe reči!‘ — sem si mislila. ‚Ubogi plešec je bil komaj ženin, pa je že vdovec!‘ — Ko je bilo vse tisto poljubovanje opravljeno in se je Treuholdingen izgubil, sem se zasmejala naglas izza okna, teta Fani pa je omedlela... Zvečer, ko

se je prikazal debeli ženin s šopkom, z ljubeznijo in s plešo, se mi je skoraj zasmilil, tako smešen je bil. Že sem mu hotela reči naskrivaj, da naj kar spet odrine s šopkom in z ljubeznijo, ko je stopila v izbo teta Fani, vsa čipkasta in šumeča, ter se je smehljala tako nadvse sladko, da bi ji človek lahko pobiral bonbone izpod ust... Bog vedi, zakaj opevajo ljubezen! Vse tisto je sama laž in hinavščina in priskutna komedija! Ljubezen ni drugega nič, nego teta Fani!“ —

Takrat je bilo Mileni petnajst let. Nosila je že krilo do gležnjev. Njene oči, nekdanj svetlosinje, zamišljene, polne sanj, so bile jeklenosive, predrzne, čisto nič deklinške. Na ustnicah, širokih in napetih, so molčale besede, ki bi jih ne izpregovoril pijan voznik. Smejala se je redkokdaj; in njen smeh je bil tako posebne vrste, da bi v šoli ne bil dovoljen; v njem je bil stud do vsega in do vseh; in bilo je v njem sovraštvo do vsega in do vseh. Rekli so ji, da je razuzdana in Milena jih je hvalila, da so pravični.

Ali vse, njene oči, njene ustnice, njene misli, njene besede in vse njeno nehanje je bilo kakor velik pisan prt, pod katerim je bilo nekaj drugega, tujim očem skritega, nikomur razumljivega, lakomno zaklenjenega. V njenem srcu, prav na dnu, je tiho in mirno gorela luč, h kateri so v žalostnih urah romale njene preplašene misli ter prosile za milost božjo. —

Milena je bila družica. Zanimala pa se ni ves tisti čas ne za svojo lepo svatovsko obleko, ne za ves svatbeni šunder, ki je bil tako nenadoma planil v hišo. Dan pred poroko se ji je zazdelo, da bi šla nekam poškopit čisto neznanega mrtveca. Stala je dolgo in pobožno v mračni izbi, oči nepremično uprte naravnost na tisto rumenkasto belino, ki je nemo strmela izza napol zatisnjenih trepalnic neznanca. Ko se je vrnila domov, je povedala, da je imel ustna tako debela in napeta, „kakor da je bil hotel v poslednjem trenutku še nekaj prav posebnega in važnega razodeti.“ Rekla je še nadalje, da je videla že velikokrat, „kako so mrtveci žalostni“, ker so se jim bile duri takorekoč

pred nosom zaloputnile. Le še en hip, pa bi z eno samo besedo razodeli tisto strašno, vseposlednjo skrivnost, da bi ljudje od groze popadali. Zato imajo vsi napol odprta usta, oči pa na belo obrnjene. — Za to modrost je bila Milena ozmerjana, ali ostala je ves dan tiha in zamišljena. Ponoči, že blizu pod jutro, se je vzbudila ihteča in objokana, sanje pa so ugasnile v spominu, kakor da je bil veter upihnil svečo. Nato ni zaspala več; trudna je bila kakor po dolgi hoji, srce je bilo potrto in žalostno.

Komaj se je danilo, je bila hiša že polna nemira; hitri, nestrpni koraki so prihajali in odhajali, Bog vedi odkod in kam in čemu, duri so škripale in lopútale, jezni, zadírljivi glasovi so klicali od vseh strani, celo zajokalo je odnekod. „Najbrž se cmeri teta Fani, priskutnica, ker se je bila spomnila na brivca!“ je pomislila Milena. In vse na svetu se ji je do grla pristudilo. Tako silno, da je iskala v mislih besedo ali podobo, ki bi enkrat za vselej opljuvala ljudi, njih življenje in še njo samo. „Ali delajo psi tudi take komedije,

kadar se ženijo?“ je vprašala naglas s širokim nasmehom. Odela se je čez glavo, da bi ne videla podob, ki jih je sama klicala, ne slišala besed, ki jih je sama govorila. —

To je bil poletni dan v vsem svojem vročem, solnčnem sijaju, kakor nalašč svatom na čast od Boga poslan. Ves svet je bil prepojen s svetlobo; od nebá je lila, iz očí je sijala, v srcih prepevala. — Milena je gledala sovražno izpod visokih, močnih obrvi; govorila ni z nikomer. Teta Fani je prišumela vsa zasopla, zbegana in sladka ter jo je objela.

„Ah, Milena! Milenica!“

Milena jo je sunila od sebe.

„Danes bi se ti res ne bilo treba šmin-kati . . . kaj bo pa ponoči!“

Teta Fani je zajokala ter je bežala iz izbe.

„O ti hudobni, hudobni otrok!“

Milena je zavpila za njo, da se je razlegalo po hiši:

„Pa če sem otrok! Ti pa si lažnjivka . . . lažnjivka . . . lažnjivka!“

Nato so jo gledali postrani — „kakor gobavko“, je rekla sama — in do večera je nihče ni več ogovoril. Nji je bilo tako prav, ker je lahko v miru gledala in poslušala, kakor se ji je hotelo.

Za drugá so ji bili dali mladega študenta, ki ga je poznala samo toliko, da je nekak sorodnik, bratranec ali kaj, in da je zmirom lačen. „Če bi se prikazala na eni strani sama devica sveta Neža, na drugi pa krožnik piškotov, bi se ne zmenil za devico sveto Nežo!“ Najbolj čudno se ji je zdelo, da mu je ime Artur. Kadar ga je pogledala postrani, ji je šlo na smeh. „To da bi bil Artur!“ Visok, košččen, zelo nerođen fant je bil. Gledal je začudeno in plaho, govoril je malo, a kadar je govoril, je zardeval in beseda se mu je zatikala. Ko so se peljali v cerkev in sta sedela skupaj v vozu, je molčal vso pot in je gledal v tla; ona je mežikala v solnce, toda videla ga je čisto natanko in opazila je celó, kako se je časih strahoma in kradoma ozrl nanjo. In delo ji je dobro, da se je tako strahoma oziral nanjo

ta dolgi fant, ki je imel v svojem srcu same lunine žarke in sladkogolke pesmi. Sedel je poleg nje trdo in resnobno, po šolsko; roke na kolenih, život lesen, glavo narahlo sklonjeno. Obšlo jo je sočutje, sočutje odrasle ženske z izgubljenim otrokom, ki v tuji družbi ne vé, kam bi pogledal, do koga bi se obrnil in komu bi povedal, da je lačen. „Pa je le prijeten, ta ubogi, neumni fant!“ se je nasmehnila v svojem srcu. —

V cerkvi se je razgledavala s svobodnimi in predrznimi očmi po nevesti, ženinu in svatih. Teta Fani je delala zelo pobožen in sramežljiv obraz, tako da je bil skoraj objokan. „Kakor da nikoli in nikjer na svetu ni bilo nobenega divana!“ je rekla Milena. Debeli ženin se je držal zelo dostojanstveno in resnobno; napenjal je ustna in mršil obrvi, kakor da opravlja pravkar imenitno in važno dolžnost, ki takorekoč v obili meri zadeva ves narod. Svatje so gledali topo in neumno in niso čisto nič skrivali, da jim je dolgčas ter da so lačni in žejni. Le ženske so šepetale naskrivaj, kakor da bi pošumevalo listje

tam kje za cerkvijo. Bratranec Artur je strmel ves čas naravnost na tabernakelj, z vodenimi, praznimi, začudenimi očmi, in ni videl najbrž nikogar in ničesar. „In temu je imé Artur!“ je pomislila Milena s komaj pritajenim smehom. — V njenega srca najgloblji tišini, v skrbno zaklenjeni skriti izbi je govorila žalostna misel: „Saj déljajo smrten greh! Pačijo se in pretvarjajo, prišli so cerkev skrunit, njih duše pa so umazane, plešejo po krčmah in zbijajo kvante! Našemili so si bili telo, obraz, oči, jezik, celó misli in vzdihljaje, da bi goljufali Boga samega. In našminkali so si bili duše tako na debelo, kakor teta Fani svoja lica. Kadar bo šminka odpadla, bo vse tako mrtvaško in prsteno, kakor teta Fani!“

Bratranec Artur se je takrat ozrl nanjo, pa je takoj umaknil pogled in je vztrepetal. —

Milena je molčala vso pot iz cerkve; le enkrat se je nenadoma okrenila do svojega drugá:

„Ali ni danes krasen dan?“

Zardel je od veselja, da je bil deležen njene besede.

„Prekrasen dan je!“

Milena ga je mrko pogledala.

„Jaz pa vam pravim, da je nemaren in priskuten dan, kakor malo takih in da ste vsi skupaj lažnjivci!“

Obmolknil je ves osupel in prestrašen, kakor da ga je udarila po licu.

„Saj ni otrok . . . saj je ženska . . . in celó visoka dama!“

Tesno mu je bilo pri srcu, ali hkrati milo in blago; zaželel si je, da bi se vozil tako poleg njé, molčé in trepetajoč, vse dalje, ven iz mesta, na belo, brezkončno cesarsko cesto, ob kateri stojé visoke jagnedi kakor svatovski mlaji; in kar so usta zamolčala, bi sijalo z nebá, prepevalo s polja, šumelo iz daljave od sinjih gozdov.

„Ali ste dosanjali vse do konca?“ je vprašala Milena.

Vozovi so se ustavili pred hišo. Tam je čakala gruča ljudi, ki so z velikimi, neumnimi očmi strmeli na svatovsko družbo. Mileni je prišlo na um, da bi jim pokazala jezik; okrenila se je sunkoma ter je hitela

po stopnjicah. Artur je stal v veži in ni vedel kam. „Pozabili so name kakor skop novomašnik na ministranta!“ je pomislil ter je šel počasi za njimi. —

Med obedom so se držali dostojno in leseno. Govorili so šepetaje, kakor na pogrebščini. Tišino je motil samo ženin, ki je naglas cmokal. Še predno je bila torta na mizi, si je natočila Milena velik kozarec vina ter ga je izpraznila na dušek.

„Kaj počenjaš, dete?“ je vzkliknila teta Fani, mlada žena.

„Kar se mi zdi!“ je rekla Milena. Koj so se ji bile zalile oči in kri ji je planila v lica. Tisti hip je kakor na ukaz oživila ter si oddehnila vsa družba. Milena si je vdruživč natočila, vzdignila je kozarec ter se ozrla s predrznim pogledom po omizju.

„Točite si, lenobe zeháve, prstene! Ta prvi kozarec ženinu in nevesti, možu in ženi, da bi s svojo pridnostjo in z božjo pomočjo spravila na svet obilo otrok, bolj brihtnih kakor sta samá!“

Teti Fani so se zasolzile oči od sramú in srda, ženin se je prisiljeno zasmeljal, nato so se smejali še vsi drugi in so pili. Mileno je dušilo v grlu, da bi se razjokala in razkričala. Ni ji bilo po volji, da so se smejali; vstati bi bili morali ter z zariplimi obrazi in bleščečimi očmi slovesno braniti „šminko na svojih dušah“. Čutila se je ponižano in osramočeno v tej družbi, o kateri se ji je natančno zdelo, da se hlina in pači s kretnjami, s pogledi, kaj šele z besedami. Skoraj sebi nasproti, v bližini tete Fani, je nenadoma opazila kodrastega brivca, ki je gledal preko mize naravnost nanjo s smehljajočim, dopadljivim pogledom. Vztrepetala je od sovraštva in studa, kakor da se je ta smehljajoči pogled brezsravno dotikal njenega golega telesa; in je vzdignila kozarec.

„Ta drugi kozarec, svatje, pa izpraznimo na čast in zdravje temu prijetno počesanemu brivcu, zato da bo še nadalje bril, česal in šminkal, kakor je doslej!“

Teta Fani je vstala izza mize ter je rekla, da ji je slabo. Ženin si je z debelimi,

tresočimi rokami poravnal naočnike, pogledal je srepro na Mileno ter je vprašal z resnobnim, važnim glasom :

„Kaj si mislila s to čudno zdravico, ljuba Milenica?“

„Ljubi ženineček, ali kakor je zdaj bolj prav, ljubi možiček, ali ljubi svaček — prav nič ne pomeni! Brivcu pač sodi brivska zdravica, kakor bi tatu sodila tatinska!“

Kodrolasec je vstal in je gledal temno.

„Opozarjam vas, gospodična, da nisem brivec!“

„Ne?“ se je začudila Milena. „Pa se mi je zmirom zdelo, da vidim vašo počesano podobo v brivskih oknih... saj je res, videla sem jo tudi v izložbah, kjer prodajajo bolj poceni moške obleke. Ali ste morda komi?“

„Opozarjam vas, da sem učitelj!“

„Potrebno je, da opozarjate, drugače bi vam nihče ne verjel!“ je odgovorila Milena ter se je z zamišljenim obrazom, nape-timi ustni in namršnenimi obrvmi okrenila na drugo stran. Tam je sedel bratranec Artur

osamljen in tih; gledal je prédse na mizo in je držal v roki poln kozarec, ki se ga z ustnicami še ni bil dotaknil. Ko je začutil na trepalnicah njen vroči pogled, se je zdrznil ter je zardel.

Milena je vstala.

„Ta tretji kozarec, ta najboljši in najslajši, tebi v hvalo, bratranec ali kaj, Artur po imenu! Ti si edini v tej družbi, ki čednostno misliš, čeprav misliš name! Ná, izpij, iz mojega kozarca pij ter prisedi k meni!“

Ves zmedèn se je bratranec vzdignil ter je s kozarcem v roki stopil do Milene.

„Nič, ná, iz mojega kozarca pij! Pijva bratovščino!“ je vzkliknila Milena. „Ne kujaj se! Do dnà! — Zdaj pa si ustna obriši, da se poljubiva!“

Ubogal je kakor otrok ter si je z robcem obrisal usta. Ko je začutil na svojih njene trde, plameneče ustnice, se mu je razlil živ ogenj po vsem telesu, planil je v njegovo dušo ter jo vso razžaril. Posegel je po njeni roki, ki se je drobna, bela, vsa trepetajoča opirala ob mizo. Jecal je in rdel:

„Milena! Kako težko ti je pri srcu!“

Umeknila mu je roko, nasmehnila se je usmiljeno, skoraj poniževalno.

„Ne budali, ti dolgi otrok! Kdo ti je rekel, da je vse to res, prešernost in smeh in bridkost? Da nisem tudi jaz našemljena od vrha do tal in da ne lažem, kakor lažejo vsi drugi?“

Ozrla se je na ženina.

„Glej, kako lažejo, poglej ženina! Naj-slovesnejši dan njegov je, sprejel je bil tako-rekoč sedmi sveti zakrament . . . pa dremlje! Stavim, da se je bil oženil samo zaradi sva-tovščine!“

Res je bil ženin po dobrem obedu in obili pijači narahlo zadremal. Pogledal je samo napol iznad orošenih naočnikov, zavzdihnil je ter spet zatisnil težke, nabrekle trepalnice.

Milena je pokazala s prstom na teto Fani.

„Pozdravljena, ljuba tetka! Ali si se najokala zunaj na divanu, na tistem rdečem, po sladkih spominih dišečem? Poglej jo, bratranec, dete moje, in uči se, kaj je laž:

pred tremi urami komaj je bila prisegla zvestobo na desno stran, pa že izpod čela smehljaje mežika na levo! Tri ure, dete moje, tri dolge ure traja dandanašnji zvestoba človeška!“

„Saj se ji je zmešalo, saj je pijana, nesrečnica!“ je vzkliknila teta Fani vsa trepetajoča. „Ne poslušajte je, prosim, ne zmenite se zanjo!“

Milena je obmolnila ter je napeto in sovražno gledala prédse; temna guba se je bila prikazala med njenimi obrvmi. Bratrancu je bil stopil vroč pot na čelo; šlo mu je na jok, sam ni vedel zakaj; rad bi ji bil povedal nekaj ljubeznivega, toplega, da bi se mehkejše in milostnejše ozrla nanj, toda besede, ki jo je klical, ni bilo od nikoder.

„Milena!“ je dahnil plaho.

„Pustite me na miru!“ je odmahnila osorno ter je vstala. Ne da bi se na koga ozrla, je šla s hitrimi, trdimi koraki proti durim, ki jih je treskoma zaloputnila za seboj; nato je hitela še skozi drugo izbo ter je stopila v tretjo; tam je bil mrak, okna so bila

tesno zastrta, vzduh je bil poln zopernega, opojnega parfuma. V omotici, skoraj brezza-vestna, je legla na divan, na „tisti rdeči, po lepih spominih dišeči“. Ležala je dolgo v topi dremavici, v kateri se ji je zdelo, da je daleč, daleč od ljudi in od vsega človeškega življenja, morda kje na samotnem otoku, sredi morja in noči. Od nikoder ni žarka svetlobe, v scu ni nobene misli, udje so brezčutni.

Ko se je vzdramila, je imela glavo težko, oči so jo skelele in v licih ji je kipela vročina. Stopila je k oknu in je nalahko odgrnila zastor. Zunaj se je mračilo; pod košatimi kostanji na vrtu je bila že noč, nad njimi se je motno in zaspano svetlikalo večerno nebo.

Vrnila se je na divan ter je trdno zatisnila oči, da bi zaspala brez sanj, brez zavesti, kdo in kje da je in da se je treba še kdaj vzdramiti. Zamolklo so še pele gosli, kakor iz daljne daljave. Milena se je spomnila na svatbo in na svate, na debelega, dremajočega ženina, na užaljeno teto Fani, na solzavega in nerodnega bratranca Arturja, na vse

tiste ljudi in obraze, ki jih je sovražila še bolj nego sebe samo.

„Zdaj plešejo, ko so se bili dodobra nazéhali drug drugemu v usta! Bedra se sučejo, krila leté, v očeh so kvante! Celo zaspani ženin ziblje sopiháje svoj gnusni trebuh!... Kako so vsi ostudni, neumni in živalski, prav nič podobni tistemu človeku, ki ga je bil Bog po svoji podobi ustvaril! In med njimi jaz sama, njih rodna sestra po telesu in duši, njih ogledalo v mislih in dejanjih, njim enaka v tistem grdem poželenju, ki gloje na dnu, pod šminko, in ki bi ga srce rado sebi samemu utajilo, pa ga ne more!... O, in vsemu temu jezeru gnusobe se pravi človek, ljubezen, življenje!“ —

Zazdelo se ji je, da se bližajo v sosednji izbi tihi, previdni koraki; vzdignila je glavo in je poslušala. Kljuka se je zgenila, nagnila, brez šuma so se odprle, duri in na prag je stopil kodrolasi, lepi „brivec“. Iz mraka se je bleščala vroča belina njegovih oči, že izdaleč ji je puhnila v lica razpaljena sapa iz njegovih ust. Šel je proti nji molčé,

počasi, po prstih, glavo sklonjeno. Ne krikniti ni mogla, ne vzdigniti se; nevidna grozna sila jo je bila prikovala na divan in jo je tiščala za grlo.

Objel jo je s toliko močjo, da se mu je vila pod nasilnimi rokami kakor tenka vrbova mladika; njen grgrajoči glas je udušil s poljubom, zasekal je svoje ustnice v njene, da so zakrvavele obema. —

Na pragu se je v svitu sveče prikazal obraz tete Fani. Sveča je padla ropotoma na tla, po hiši pa se razlegel tenek, cvilenju podoben krik.

„O Bog! O Kristus!“

Svatje so z vodó škropili teto Fani, ki je bila sredi plesa planila médnje ter se onesvestila. —

V.

Zgodi se mnogokdaj, da se ustavi človeku ura življenja, da se v tišini in brezčasju mirno razgleda po svoji duši in po svetu. Popotnik roma truden v strmi breg, vidi samo grapavo stezo pred seboj in pusto grmičevje ob nji; ko stopi na hrib, vidi šele, kod je hodil in kam drži pot dalje; mogočno se razpne pokrajina pod sijajnim solnčnim nebom, vse je jasno, brez senc in brez ugank; in srce, potolaženo in očiščeno, se nasmehne samemu sebi: „Kaj je bilo treba strahu in trpljenja? Tisočero je poti do odrešenja in spoznanja, do solnca; če bi oči oslepele, že noga sama ne more izgrešiti!“ Vse pege je izbrisala z duše usmiljena roka božja, preteklosti z vsemi njenimi grehi in zmotami ni

več, pogreznila se je bila v močvirje, noč se je zgrnila nad njo. —

Po gajih je pritajeno pošumevalo rumeno jesensko listje ter se spuščalo počasi, komaj slišno od veje do veje. V takih zgodnjih jesenskih dneh je mladost vse slajša in čistejša, vse mirnejša. V vriskajoči, plameneči pomladi se ni spoznala, ne se občutila, videla se je povsod in nikjer, bila je kakor iskra v vesoljnem ognju. Kadar pada listje plaho in tiho, kakor solze iz oči, hodi mladost sama s tišjimi koraki, da bi ne motila žalostnih in umirajočih; vse globlje, vse bolj usmiljeno in plemenito gleda človek, ki je videl smrt; njena mirna senca leži na mladih, zaupljivih očeh, na smehljajočih se ustnicah.

Pod mrak je bilo, ko sta sedela Milan in njegova ljubica pod kostanjem, ob samotni, peščeni poti v gaju. Izza vej, že napol golih, se je svetil rdeči obroč večerne zarje; višje gori je bilo nebo že vse prepreženo z meglenimi sencami.

Milan je iztegnil roko ter je pokazal na listje, ki je bilo nastlalo vso pot, na veje,

ki so črno in tiho štrlele visoko proti nebu, kakor za milost proseče, na zarjo, ki je bleдела ter se krčila zmirom bolj.

„Sama smrt — naju pa nič ni strah!“

Pobral je listič s tal, ves črnkast, zgrbljen, od rose in vlage premočen listič.

„Glej, tudi v njem je bilo nekoč življenje, veselo in sočno življenje; grel se je v solncu in je vztrepetal od sreče; kdo vé, morda je moral umreti še mlad...“

Gledala je zlovoljno na tisto črno, mokro stvarco, ki jo je držal tako nežno v svoji beli roki.

„Čemu to? Vrzi stran!“

Spustil je listič počasi na tla.

„Tolika sreča je v mojem srcu, tako mila in svetlomirna, kakor blejsko jezero pod večer; ali vendar gredó moje misli najrajše k posteljam umirajočih in k grobovom samim, gredó brez bolesti in se vračajo vesele, kakor iz cerkve...“

Ona je vstala.

„Saj bo že noč... pojdiva!“

Šla sta; v nasteljo se je udirala stopinja tiho in zibaje, kakor v mehko preprogo.

Milan je stopal z dolgim korakom, visoko zravnano, glavo pokonci, svetle, velike oči uprte v daljino, k tistim zvezdam, ki jih še ni bilo; ona ga je dohitevala z drobečim, skoraj plešočim korakom, vsa tenka in majhna, da bi jo bil lahko nosil v naročju; prijetni večerni hlad jima je dihal v lica; globoko spodaj so se užigale luči.

Prijel jo je za roko, stisnil jo je k sebi in je pokazal proti mestu.

„Tudi najina ljubezen je tako visoko, visoko nad njimi vsemi, ki so tam doli! Pomisli, na tisoče ljudi živi tam doli — kakšno življenje, duša, Bog se usmili! — Človek se je bil samolastno povelečal, imenoval se ter potrdil za najpopolnejše bitje vsega vesoljstva; zdaj gleda nase kakor na Boga samega, občuduje se in opeva z grozotno smešnim spoštovanjem. Edini stvor je na svetu, ki stoji neprestano pred ogledalom ter se priklanja samemu sebi. S tem samopovelečavanjem bi rad utajil svojo ničevost, bi rad zakrinkal in našminkal svoj spačeni obraz, ki se mu reži iz ogledala. Široko je zamahnil Sophokles:

Mnogo je silnega na zemlji,
silnejšega od človeka ni!

Toda Edip kralj je oslepel ter se je zgrudil v prah. — Človek se ogleduje ter vihti kadilnico pred svojo podobo, zato ker ga je groza, da bi spoznal svojo nagoto. V tej grozi pa je že spoznanje. To spoznanje boli, gori v srcu kakor večni ogenj in poraja brez nehanja nov greh in novo kesanje, nov sram in novo samoprevaro. — Midva, oj duša, sva se vzdignila iz močvirja, nama sije vse drugo solnce, v tej podsmrtni jeseni nama prepeva pomlad. Najina duša je kakor čista, breztelesna luč v vesoljstvu. Tako gleda očiščen grešnik z nebeških višav in v njegovo srečo kane časih tiho sočutje z onimi, ki blodijo neodrešeni globoko tam doli v črnih nižinah . . .“

„Mraz je! Stopiva!“ je rekla ona. In vso pot ni več izpregovorila. —

Ko je bil sam, je mislil nanjo. Videl je njeno vitko, drobno, skoraj otroško teló, njen prav tako drobni in nežni obrazek, njene

velike, zmirom široko odprte in zmirom začudene oči. Gledal jo je čisto mirno, brez gorkote in brez poželenja; niti za hip ni videl ženske. Bila je v njegovih mislih kakor pesem tistih poetov, ki pazijo na gladko brušeno, blagozvenečo besedo ter opevajo le take občutke, da bi jih človek svetle in snažne brez skrbi postavil na kredenco med vaze in porcelanasto drobnjav. Za „breztelesno luč“ je bil krstil svojo ljubezen. V samoti ga je zazeblo ob tej luči; svetila se je kakor mirna, mrzla vešča; svetila je zato, da je bila noč toliko temnejša in pustejša. Z vso bistróstjo in zgovornostjo svojega duhá si je prizadeval, da bi praznoto svojega srca preustvaril v svetišče. Da bi si dokazal, kako nizkotno, opljuvano, živalsko, ter posebej in vrhu vsega še, kako brezpomembno je bilo vse prejšnje življenje; in kako visoko se je bil povzdignil iz blata v jasne višave, kjer ni strasti, ne greha, ne zmote. — Toda vselej, kadar je človek sam in se ob zaklenjenih durih pogovarja s svojim srcem, stoji v izbi nekdo drugi, sloni za hrbtom ter šepče besede,

ki so polne vse globlje, neusmiljene in sovražne resnice. To je najzvestejši, v svoji zvestobi najstrašnejši tovariš človekov; hodi z njim od rojstva, ne zapusti ga niti v sanjah ter mu ob zadnji uri zatisne oči.

Rekel je Milanu:

„Kaj ne slišiš svojega glasu? Že v tvojem glasu je laž! Kedaj si govoril v tem svečanem tenorju, pripravnem za narodne praznike in za odkrivanje spominskih plošč? Hlastal si ter se zatikal v hreščečem baritonu, da te je bilo samega sram. Laž je v izberi besed, laž v izpodrecani melodiki stavka, laž v mislih, ki hodijo po bergljah! Beg v čisto luč, beg v breztelesnost je laž, kakor bi je ne zmoget najbolj zavrženi opljuvanec tam doli! In vse je strah, strah, strah — solzavi, trepetajoči strah pred živaljo, ki dremlje v srcu in se drami smehljaje, ker vé, da jo kličeš iz dna, izpod duše, izpod cmeravo čistotnega spoznanja, izpod veličajnega vstajenja, ki je v knjigah, ne v tebi! — Čemu ti je treba živega človeka, da izprašuješ ob njem svojo vest ter to vest hkrati božaš in

odevaš kakor nemirnega otroka? Prav tako dobra bi bila za to rabo tudi knjiga s podobami, ali pa punčka iz cunj! Če je le kaplja krvi v tem lepem otroku, ki je navsezadnje morda vendarle ženska, se bo tista kaplja najprej dolgočasila, nato pa se bo uprla. — Ali čistosrčni odrešenci ne vidijo daleč, gledajo nase in na svoje odrešenje!“ —

Milan je bil žalosten do solz; prerekal se je s tovarišem, z neusmiljenim:

„In vendar je bilo globoko, resno in prisrčno to hrepenenje v višave, v drugo življenje, ki ni čisto nič podobno tistemu pozemskemu, po kolovozih, po strmih stezah in po jarkih tavajočemu. Kdo vé, če morda hrepenenje ni izgrešilo poti, če morda ni videlo pravega cilja. Ali dovolj je, da je bilo hrepenenje čisto in resnično — dovolj je, da je srce verno, pa če veruje v Boga ali v bogove. Ako je zgolj nečimernost ta goreča želja po očiščenju, po osvobojenju od grobe teže telesa, mora biti nečimernost vsak pogled iz temè v svetlobo, vsak občutek nezadovoljnosti, vse, kar ljudjé imenujejo čednost;

vsaka pesem, vsaka podoba, vsa umetnost, če je umetnost zares hlepenje po dovršeni lepoti; in tako ne ostane resnično človeškega nič nego biftek, vino in vlačuga. — Čemú torej življenje, čemú človek — čemú delo, skrb, čemu razum možganov in trpljenje srcá ?“

Zamolcklo se mu je nasmehnil temni tovariš:

„Že vprašanje samo je obup!“ —

Milan je odprl okno, da bi pogledal na mehko, milo jesensko nebo, da bi ga po-božal po licih topli jug. Zvezde so sijale. Kakor prošnja molitev so bile vse njegove misli, ki so romale plaho k tem belim zvezdam.

„Že takrat, ko sem bil bolan od ognja mladosti in od vonja rož, lilij in tuberoz, že takrat, zvezde, je romala moja duša k vam po tolažbo in odrešenje. Kako je mogoče, da bi paradiža ne bilo, če duša koprne po njem? Kako je mogoče, da bi ne bilo Bogá, če se človek od prve do poslednje misli vojskuje z njim? — Ne reci, ti mračni drug, ki stojiš za menoj, da lažem; v bridkosti

človek ne laže! — Resnično in glasno mora nekje živeti vse tisto, kar nerazumljivo šepече na dnu srca, kar siloma orosí oči ob samotni uri, kar kliče dušo k vam, nebeške zvezde! Vse je; in vse se bo nekoč veličastno razodelo. — Kdo pravi, da nisem, ko se vidim v ogledalu?“

Tisto noč je spal Milan na tleh ob oknu, ker se je bil v polusanjah onesvestil. —

Prišel je drugi dan k svoji ljubici, nevesti. Pozdravila ga je neprijazno. Tudi sam je bil pust in bled. Pogledal jo je in nena doma se mu je zazdel njen obraz zelo vsakdanji, prazen in mrtev, podoben tistim iz mavca delanim in grobo pobarvanim figuram, ki jih prodajajo po krčmah furlanski otroci.

„To je tvoje poveličanje!“ se mu je tiho nasmehnil tovariš; in srce si ni upalo odgovoriti, ne se upreti.

„Kako si me pozdravila?“ je vprašal. „Na ustnicah je bil pozdrav, v očeh pa ga ni bilo!“

„Kakor si me bil naučil!“ je rekla mirno in lahkotno. „Brala sva Sophokleja, ki je lep in pust. Segel nama je v oči.“

Milan se je začudil. Zazeblo ga je v srce; prevalilo, prelomilo se je v njem, kakor da je bila visoka misel osmešena in osramočena treščila na črno zemljo od samih sijajnih nebes.

„Ali si še ti, še ti?“ je trepetal. „Še ti, h kateri sem bil prišel tako poln zaupanja, kakor pride kristjan k véliki maši, da se navžije blagoslova božjega, tolažbe svoji bridkosti, mirú popotniku . . . Ali si še ti, duša?“

„Morda si slabo spal?“ ga je vprašala s sočutnim nasmeškom ter se je okrenila.

„Prav tista je, kar verjemi!“ se mu je prijazno smehljajal tovariš iznad rame. „Le ti si se bil nekoliko izpremenil. Kolikokrat se človek zakrohoče, ali pa se onesvesti, če si sname naočnike ter pogleda tako, kakor mu je bila dala gledati natura!“

Stopil je k nji ves plah, trepetajoč, ter je položil roke čisto narahlo na njene rame.

„Duša! . . . Duša!“

„Pusti me!“

Kakor je bila drobna, majhna in otroška, je stala mahoma vsa silna in predrzna pred

njim. Oči so ji žarele temno, napete ustnice so drgetale, na licih so se bile užgale rdeče pege. Gledal je nanjo ves omamljen — na tujca, na žensko, na vlačugo, ki je ni bil videl še nikoli.

„Duša!“

Zasmejala se mu je v obraz, v njenem penečem smehu pa je bilo do vrha sovraštva in zaničevanja.

„Ne duša, temveč telo! — Kaj me brigata Romeo in Julija, pa Julija in Prešeren, pa Dante in njegova onegá, Beatrice ali kaj! Dovolj! Dovolj! Dovolj!“

Prej se je bil penil samo njen zlobni, sovražni smeh, zdaj so se penile še ustnice same. Planila je bila na zofo; tam je drgetalo, vilo se ter se metalo vse drobno telo.

„Dušo imej zase in še tiste Julije povrhu! Zastonj ti jih dam vse skupaj, ne maram jih! — Naj bodo vijolice v prvem pismu, še v prvem poljubu; ali človek se naveliča vijolic! In ti, klada lesena, pusta, prstena, še vijolic nisi imel in jih nikoli ne boš!“

Milan je stal sredi izbe, držal je klobuk na kolenih ter je poslušal s sklonjeno glavo in izbuljenimi očmi.

„Pol leta, pol leta — Romeo in Julija! In v dolgem tem pol letu nisva prišla niti še do tretjega dejanja. Zakaj ti si bil tisti besedni in vzdihavi Romeo, ki je Rozalindo ljubil . . . Kaj buljiš? Ali ti je žal tistih zvezd, h katerim sva vsaki večer zehála in ki so se mi tako do kraja priskutile, da zagrnem okno, kadar mi poetične in smrkave dremljejo v izbo? — Ne jokaj se zanje! Od blizu so prav tako črne kakor naše blato in tudi tam živé ljudjé prav tako lačni, žejni in neumni, kakor si ti! — Ali sem punčka iz cunj, ali sem porcelanasta igrača, da bi me božal in pestoval: ‚Nic se ne jokaj, saj si pipi!‘ — Pol leta, pol leta! In če bi bilo po tvojem, bi bila ves čas živela od luninih žarkov, ki so priskutni, kakor sem rekla, in od tvojih verzov, ki so še priskutnejši! — Nisi človek, kaj šele da bi bil fant! Če bi te zbodla v prst, bi ne prišla kri, bi prišla rima! Zahotelo se ti je, da bi bral knjigo, ki ni vezana

v usnje ali platno, temveč v bluzo in krilo. Ne, gospod! Take knjige so časih napródaj za bel denar, nikoli pa ne za škrjančevo žvrgolenje! — In če misliš, da sem pijana, se nič ne motiš; zakaj izpila sem kozarec vina, kakor ga izpijem vselej, kadar se spomnim na jokave zvezde nebeške, nate in na tvojo čisto ljubezen!“

Stal je okamenel, brez misli.

„Ali je konec?“

„Konec!“ je rekla mirno; ob njenih ustnicah so se zbirale pene; oči so bile motne, za laž in zavratnost pripravljene.

„Glej mačko, devico brezmadežno, breztelesno!“ mu je pošepnil tovariš.

Ležala je na zofi, razkrečene tenke prste na licih, oči podbrekle, ustna razgrizena. In prav v tem hipu, ob tej podobi mu je šinilo na misel nekaj zelo mehkega, toplega in blagega. Nič ni vedel, kako se mu je zgodilo, odkod mu je narekovalo — zgrabilo je bilo za srce kakor poslednji trepetajoči up. Pokleknil je ter je povzdignil sklenjene roke kakor otrok, ki prosi odpuščanja.

„Ne! Ne! Ne!“

Najprej se je samo napol vzdignila z zofe ter ga je pogleda srepo. Nato je nenadoma planila, zvrnila ga je z enim samim sunkom na tla, zasekala mu ostre nohte v obraz, zagrizla se s tankimi ustnicami v roke, ki so se branile plaho in komaj zavedno.

„Ne! Ne! Ne!“

„Da! Da! Da!“ je kričala; kri je bila na licih, v očeh, na rokah. —

Ko je stal pod stopnjicami, je slonel ob zidu in se je tiho smehljaj. In vse, kar so v besedah razodevale njegove misli, je bilo kakor glas tujca, ki govori daleč drugam in v nerazumljivem jeziku.

„Torej ni . . . ni zvezd! Kar smo rekli, da je najiminitnejše, da je edino vredno našega najvišjega hrepenenja, ni drugega nič nego slaba pesem s slabšo melodijo. — In vse kar sem jaz, in vse kar je svet — in početje svetá in početje moje in umetnost in lepota in znanost in vse koprnenje do onkraj vesoljnosti — vse je farsa, farsa, farsa!“

VI.

Na spómlad, ko zatrepeče v zraku prvi, še plahi zvok pesmi od juga, zamolklo, pri-tajeno, sladko šepetanje, podobno prhutanju nevidnih peroti, se dramijo bolniki, se od-pirajo oči, trudne od solz, se v vernem za-upanju širijo srca, potrta od bridkosti; to je tisti čas, ko ob belih mesečnih nočeh vsta-jajo mrtveci iz grobov ter se izprehajajo smehljaje po ljubih krajih, ob spomenikih blodnega, tako žalostnega in brezumnega življenja; smehljaje se izprehajajo, zakaj njih misel, breztelesna, v vesoljstvu prerojena, od vsega spoznanja obžarjena, je polna milosti in odpuščanja. —

Milena je bolehalo vso jesen in zimo. V marcu, ko je vstala, ni bila izpremenjena samo v obraz, v besedo in pogled, temveč

vsa v globočino svoje duše. Iz njenih oči je sijala mehka, vseljubeča in vseodpustljiva milina; njenih ustnic smehljalj, prej brušeno bodalo, je bil kakor spomladanski pozdrav vsemu svetu, sovražnikom najpoprej. Ni se postarala kljub trpljenju. Le nežnejši in čistejši je bil njen obraz; in mirnejši. Na njem ni bilo več tiste predrzne razposajenosti, ki se je nekoč, v divjem poletju, razodevala v vztrepetavanju obrvi, na zasmehujočih, napetih ustnicah, v sovražnem, ponosnem blesku oči. Kretnje rok in života so bile tihe, obzirne, skoraj ponižne; hodila je z umerjenim, tako lahkim in rahlim korakom, da bi se ne poznala stopinja v travi. In obzirne, rahle, čiste in pristrčne so bile vse njene misli in besede.

Življenje, ki je bilo, je izginilo brez spomina. Ni bilo življenje; en sam nezaveden, brezmiseln, čisto živalski vzvik je bil, ki je planil iz praznote ter se v praznoto izgubil. Vse je še ostalo, kakor je bilo: cesta, hiša, izbe in ljubo, staro pohištvo v njih, domači obrazi, jasni, dobrotni, za hišo vrt z visokimi,

temnimi kostanji; le človeka ni več, ki je bil vse to in še samega sebe oskrnil s prešernim svojim smehom, s pljunki svojih nečistih misli. Umrl je, nima ne groba, ne spomenika.

V tistih težkih dneh, ko so njene udane oči gledale smrti v obraz in je srce, že strmeče na ono stran, prosilo za milost božjo, je prevzela vse njeno bitje prazniška, sveta ubranost, ki je od tedaj ostala v njeni duši, kakor molitev brez besed. Prekipevalo je v nji globokega sočutja do vsega in do vseh. Ali to sočutje je bilo zelo nedoločno, ni našlo takorekoč prave struge, kamor bi se izlilo. Smilil se ji je na primer kanarček v kajbici, ali ni se ji smilil morda zato, ker je bil v kajbici, temveč enostavno in zgolj zato, ker je bil pač „uboga živalca“. Srečala je na cesti paglavca kodrolasca, ki ga je bil sam vrisk in smeh; pobožala ga je po kodrih ter je vzdihnila: „Ubožec!“ Zakaj da bi bil ubožec, bi ne bila vedela razložiti nikomur, ali vendar je bilo njeno sočutje pravo in odkritosrčno. Do žalosti in do solz jo je mučila vroča želja, da bi „pomagala“; komu in

kako bi bilo treba pomagati, ni vedela. S sladkostjo se je spominjala na tiste lepe stare zgodbe iz šolskih beril o grofici, ki hodi v trdi zimi po vasi, z bogato založenim koškom v roki, ponavadi zvečer, da bi je ljudje ne gledali, ter stopi v to kočo in v ono kočo, iznenada, kakor sam angelj nebeški. „Ne jokajte, otroci, ljubi moji; usmiljeni Bog, ki ne pozabi na črvička v prahu, vam pošilja te darove!...“ V mislih je bila ona sama tista blaga grofica in milo se ji je storilo ob lastni dobrotljivosti. — Zgodilo se je časih, da je ugledala berača kraj ceste in da mu je vrgla v klobuk par vinarjev; a tedaj ni občutila prav nič tiste radosti, ki ji je tako milo trepetala v srcu ob mislih na blagodarno grofico; ni ji bil ta dar počestnemu beraču manj vreden in skoraj zopern morda zato, ker je bil berač grd, neumit, ali celo pijan, temveč — temveč zato, ker berač nekako ni sodil v šolska berila in sploh ne med prazniške občutke. Nekoč je ugledala pred pekovo izložbo malega, razcapanega bosonožca; poleg njega je stalo dekletce, še

drobnejše od njega, podobno majhni, v prahu povaljani culi, iz katere je gledal zgoraj pšeničen čop, spodaj pa dvoje črnih nog; oba sta strmela nepremično, s svetlimi očmi na zemlje, piškote in štruklje v izložbi. Mileno je spreletelo: „Zdaj je tiši čas . . . glej, božja roka me je vodila po tej poti, na ta žalostni kraj!“ Posegla je v denarnico, vzela srebrno krono ter jo s tresočo roko ponudila otrokoma. „Ne bojta se, ljuba . . .“ Toda besede niso hotele gladko in prijazno z jezika. Bosonožec je najprej odprl oči in usta nastežaj, nato je zagrabil z eno roko svetlo krono, z drugo culasto dekletce ter je zakričal: „Anka, zdaj teciva, teciva!“ Tekel je, kolikor so ga nesle noge, kričal je venomer, vlekel dekletce po blatu za seboj in oba sta izginila za oglom. Milena je bila zardela do las, jok se ji je sunkoma vzdigal v grlu; hitela je proti domu in se je čutila tako osramočeno in ponižano, da si je z mufom zakrila obraz, če je srečala človeka. —

Neko noč je brala dolgo ob svetilki, nato je nemirno spala in sanjalo se ji je, da

je usmiljenka. Bila je v veliki beli hiši; tam je bilo vse tiho, tišje nego v cerkvi, da si je komaj srce upalo utripati. Koraka ni bilo slišati nobenega; vsi so hodili kakor duhovi, plavali so za ped visoko od tal in niso gignili nog. Tudi glasu ni bilo od nikoder, niti pritajenega šepetanja in vendar so se razumeli brez kretenj in brez pogledov, zato ker so bili vsi ena sama duša, nasičena angeljskega miru in tiste neme, čeznaturne radosti, kakor se razodeva na ustnicah in licih mrtvih otrok. Bolniki so ležali mirno in njih obrazi so bili tako beli, kakor rjuhe in odeje. Vzdiha ni bilo čuti od nikogar, grdih ran ni bilo, niti zoperno dišečih zdravil; in vse je bilo nekako tako urejeno, kakor da bolniki pravzaprav niso bolni, temveč da so „bolniki“ le zategadelj, ker bi drugače usmiljenke ne vedele, kam in kaj bi s svojim usmiljenjem.

Ko se je vzbudila, je bilo v njenih mislih že vse do kraja sklenjeno, brez nadaljnih vprašanj in pomislekov, kakor da je bila stvar že zdavnaj dogovorjena z vsemi mnogoštevilnimi tetami, ujci, botri in jerobi.

Zapisano je bilo takoreč že ob njenem rojstvu, da pojde za usmiljenko in nihče nikoli ni mislil drugače, tudi ona sama ne.

„Zdaj se je izkazalo, zdaj je vse jasno! Bog je bil določil že od začetka vsakemu človeku pot in namen. Kadar pride ura, mu razodene svoj ukaz in človek se napoti ter gre, kamor mu je bilo zapovedano, braniti se ne sme in ne more... To niso bile sanje, bil je božji glas, ki je oznanil odrešenje po tolikih blodnjah in izkušnjah!“

Še tisti dan je vedela vsa hiša in so vedele vse prijateljice daleč naokoli, da je bilo vse naskrivaj že zdavnaj ustanovljeno in da je Milena takorekoč že usmiljenka. Nekateri so vedeli celo že za kraj, kamor da pojde; nekje daleč je bilo, v Mali Aziji ali še dalje. Bog vedi, kako se je bila novica razustila. Milena sama je govorila malo, počesala si je bila lasé gladko nazaj, oblačila se je v črno ter se ni prikazala nikamor. V njenem nehanju ni bilo nič hinavščine, njeno srce je bilo čisto in brez zlega, kakor otroški

smehljaj. Niti za hip se ni ukvarjala z mislijo, kam da pojde in kedaj; vse je bilo razrešeno, vse dovršeno — bila je usmiljenka ter je tolažila bolnike s tisto čeznaravno milosrčnostjo, s kakoršno je blagodarna grofica nosila svoj bogati košek.

V tistem času se je vrnila teta Fani domov, v svojo nekdanjo dekliško izbo, k skrbljivim sestram in tetam. Ko jo je Milena ugledala, se je skoraj onesvestila; spreletelo jo je tako čudno, nekako spolzko, „kakor da bi lezli črni polži po srcu...“ Teta Fani se je bila vsa izpremenila. Oblike njenega telesa so bile grde in grozne; dolga, usehla lica so bila vsa preprežena z rumenimi pegami; oči so bile globoko udrte, gledale pa so nenavadno svetlo; govorila je sunkoma, zasoplo, z zoperno hreščečim glasom. Milena je opazila, da ni bilo na njenem obrazu in na nji vsi prav nič tiste mehke, že skoraj materinske miline, ki ponavadi odseva od obraza in od vsega bitja „takih“ žensk. Strah je bil v njenih očeh, strah v besedi in glasu, v kretnjah, v vsem vedenju in nehanju, dušeč,

mukoma zatajevan strah pred nečim silnim, čeznaturnim, silnejšim od smrti in sodbe.

Ko se je bližal tisti dan, je bila hiša vsa izumrla; hodili so po prstih, govorili so malo in šepetaje. Milena je bila ves čas v svoji izbi, daleč od ljudi. Sedela je na zofi, glavo povešeno, roke uprte ob kolena, in je prisluševala. Razločevala je tuje korake, zoperno drsajoče, kakor pod težkim, zavaljenim telesom.

„Koliko jih bodo pa še sklicali? Kaj jih ni že zadosti za to . . . gnusobo?“

Sram jo je bilo zlovoljne misli in vsega tistega neprijetnega, neblagega občutja, ki je polnilo njeno srce kakor z umazano vodo. Silila se je in se pregovarjala, da bi ugle-dala vsaj žarek lepote na vsej tej čudni in grozni stvari, ki je bila tako iznenada butila v hišo ter samovoljno zagospodarila v nji — tujka z belimi očmi in gobavimi lici. Toda srce je ostalo prazno in sovražno; ne odkle-nilo bi lepoti, niti ne sočutju.

Pod mrak, ob prvih sencah, je presekala tišino živalski krik; udarilo je, iztrgalo se

besno in divje iz globočin, v katerih ni več trpljenja, samo še neizrekljiva, smrtna groza brez vzdihla in brez besede. Planilo je vdru-gič, vtretjič. Milena se je bila spustila na kolena, oblil jo je mraz, da so ji šklepetali zobje. Bežala bi, skrila se, a ni bila močna dovolj, da bi vstala. Duri so se burno od-prle, za hip se je prikazala ženska na pragu, napravila je neumno začuden obraz in je takoj spet izginila. Milena pa jo je videla v tistem kratkem hipu tako razločno, kakor da jo je poznala že od zdavnaj — ne poznala samo v lice, temveč vso, kakor je bila, njeno golo telo in njeno golo dušo in njeno golo življenje, neumno, nečedno, nizkotno, kakor v pocestnem blatu povaljano. Bila je usmi-ljenka; pričale so bele perotnice na glavi, neokusna bluza, ki je hinavsko tajila vse ženske oblike, široko, leseno krilo, ki se je sramovalo, da so noge pod njim. Obraz je bil zabuhel, rdeč, mozoličast, oči so gledale prazno, brez duše in brez misli; in tó de-belo, brezoblično bitje, ki je živelo od za-četka in bo živelo do konca neumno, ne-

plodno, žalostno življenje, se je bilo obleklo za usmiljenko in je nosilo bele perotnice na glavi.

Milena je vstala, kakor da jo je bilo zgrabilo za komolce ter siloma vzdignilo. Sunila si je parkrat s prsti v lasé, ki so se bili napol razpletli, z nestrpnimi, trepetajočimi rokami si je nateknila beli, širokokrajni slamnik, pogledala ni ne v ogledalo, ne drugam ter je pohitela po stopnjicah.

Ko je omahnila v veži ter se naslonila ob zid, v vročici trepetajoča, jo je prijel za obedve roki ter jo navsezadnje rahlo in ljubeznivo objel krog pasú tisti mladi, lepi umetnik, ki je zahajal k njim v hišo in ki jo je ljubil tako prisrčno, sočutno in milobno, kakor ljubi človek nagelj v svoji gumbnici.

„Kaj, Milena, kam? Milena!“

Gledala ga je prestrašena, zbegana, vsa v omotici; oklenila se je trdo njegovih rok.

„Pojdiva! Pojdiva!“

„Kam, Milena?“ —

Bil je zares nenavadno lep fant. Tista lepota, na katero časih pomisli šivilja, kadar počiva ob zlomljeni šivanki; in o kateri sanja

mlada žena, kadar debelušni mož smrči. Visok, vitek in črn, žametasto črn; oči so gledale mehko, globoko in sanjavo, kakor zaljubljena pesem; v teh očeh, v milobnem smehljaju ustnic, v vsem vedenju je bilo takorekoč nekaj otožnega, nekaj, kar je šepetalo: „Veliko sem spoznal, še več izkusil — toda usta, molčite o trpljenju!“ — In bil je umetnik.

Oklepala se ga je, privijala se k njemu, ihtenje ji je dušilo glas.

„Pojdiva! Pojdiva!“

Nerodno mu je bilo, da se mu je bila razmeknila žametna frizura na čelu in da so ga ščegetali kodri na obrvih. Zato je bil njegov glas nekoliko zlovoljen, skoraj osoren.

„Toda . . . Milena! Zdaj . . . pod noč . . . kam? In čemu? Kaj se je zgodilo?“

Trepetalo je v nji, v besedah, v mislih, v občutju, kakor bi trepetale strune v vetru — brez določne melodije, brez želje in cilja.

„Čuj, ti . . . Ne tukaj, ne tod! . . . Pojdiva tja, pojdiva kam . . . o, pojdiva tja, kjer ni teh ljudi, teh oskrunjenih, ne njih sence, ne njih vonja, ne njih živalskih, ži-

valskih misli!... Kako živalsko je vzkriknila! Teta Fani je namreč porodila! Če bi krava storila, bi jo poljubila na gobec... ali to!... Kaj čakaš in gledaš? Pojdiva!... Kaj nisi sam tolikokrat, tako lepo in tako sladko govoril, da pojdeva, mlada zaročenca, v tisti sijajni gaj, kjer ni spomina na to črno, prislutno, polžje življenje... tja, kjer je sama lepota, iz ljubezni porojena in od ljubezni obžarjena?... Zdaj pokaži pot!“

Njena lica so bila zabrekla, njene oči motne, čudno razširjene, zakrvavele od ihtenja.

Ozrl se je v hipni, poluzavedni misli, ki je ni bil klical. Cesta je bila temna, daleč ob oglu je v megli dremala svetilka. Tedaj je za hip šinil tenek nasmeh preko njegovih usten.

„Pojdiva!“ —

Tisti večer, pozno, ko je bilo mesto že prazno in tiho, se je dogodilo še tole:

Mladi, lepi umetnik si je doma izpiral zatekla, ranjena lica.

„Vrag z njo!... Človek je obzehával mesečino, namesto da bi bil ljubil živo žensko.

Tako je zapravil obema vso lepo dolgo pomlad! Kaj je bilo potreba cukrenih besed in vseh tistih ceremonij, kakor jih povečuje sladkomodri Richardson? . . . Prepeval je človek, lažnjivec, pohotni Alojzij, tako vztrajno in tako genljivo, da je navsezadnje res verjela v pesmi in v pevce! . . . Škoda, da njen portret ni dovršen; krstil bi ga za „Magdaleno“ in bi ga prodal za tisoč kron . . . Vrag z njo!“

Umil se je ter se napotil v kavarno. —

Milena je v svoji izbi klečala pred podobo lurške Matere božje.

„Mati, glej name in na moje trpljenje! Mati, glej otroka, ubogega! Saj nisem grešila, saj nisem, nisem, mati!“

Strmela je z vročičnimi očmi na svetlosinji pas lurške Matere božje, kakor da je prav na tistem pasu vsa milost in vse odrešenje.

Še predno je domolila z mislijo in z besedo, je udarila s čelom ob tla in takoj se ji je zasanjalo, da je Magdalena spokornica in da mazili z razpletenimi kitami gole noge Kristu Izveličarju.

VII.

„In vse skupaj je farsa!“ je rekel Milan. „Vse človeško življenje in vse življenje človeštva, od paradiža Adamovega do doline Jozafat! — Napoti se iskat resnice, našel boš laž in prevaro; namesto čistosti gnilobo, namesto čednosti greh, namesto ljubezni brezsrčno pohoto! Ali nisem iskal in blodil do onemoglosti, do nezavesti ter potrosil še tisto malo brašna, ki sem ga bil vzel seboj, še tisto bore, globoko tleče zaupanje, ki je bilo vse moje bogastvo na poti? In v srcu je mraz in praznota, še tista pohlevna lučka ne gori več. Tako je življenje dolg, zamotan, trudapoln račun, ob katerem človek presnuje dni in prebdi noči, zato da na koncu vseh koncev zapiše veliko, votlo ničlo. Šel sem poslušat visoko tragedijo, da bi se mi raz-

odele poslednje skrivnosti moje duše, pa so mi zaigrali tako neumno burko, da še smeha ni bila vredna. — Kaj je treba storiti? Ali ni najboljše, ležati v najbližjem toplem kotu ter mirno počakati, da bo clown tepen, da bo farsa pri kraju in da pade zagrinjalo?“

Take in še bolj žalostne so bile Milanove misli, ko se je vozil ponoči proti Dunaju. Sam je bil v predelku in zeblo ga je. Kadar je vlak postal, se je prikazalo tam kjé, kakor v veliki daljavi, par svetilk, čemerno dremajočih v oktoberski megli. Samoten popotnik, zaspan in zlovoljen, je stopal sključen, z visoko privihanim ovratnikom po peronu ter je čakal na Bog vedi kateri vlak. Glasovi sprevodnikov in delavcev so bili vsi nekako zamolkli, oddaljeni, kakor da stoji voz nekjé sredi brezkončne, mrzle pustinje in se ne misli geniti več nikamor. Vse, kar je Milan spotoma videl, slišal in občutil, je bilo kakor neznosno pusta in tesnobna melodija tesnobnim in grenkim besedam njegovega srca.

„V kotu gniti, mirno čakati, — ni najboljše! Če nima ta jablan zdravih jabolk,

jejmo črviva; zakaj jesti je treba! — Če je tako, da vodi vsaka sleherna pot v močvirje razočaranja, je pametno, da se človek močvirju koj od začetka privadi ter si uredi tam svoje domovanje kolikor móči prijetno. Morda bo naposled še spoznal, da je bilo vse beganje za nadzvezdnimi ideali le bolezen, mesečnost na primer, in da je prava očetnjava človeku vendarle tam, odkoder je bil prišel: iz močvirja. — Zdi se mi, da sem videl nekoč obraz, ki je bil čeznaturno lep. Da sem ga videl v onem drugem, daljnem, davnem življenju, ki je bilo čisto gotovo in resnično, zakaj drugače bi v srcu ne bilo živega, skelečega spomina, bi ne bilo koprnenja po daljinah, ki jih to ubogo oko nikoli ne bo videlo in premerilo. Podoba tistega obraza gori v duši, ne dá se ne zabrisati, ne zagrniti. Oči gledajo milo, izprašujoče, očitajoče, zmirom naravnost, v dno vseh globočin; ni se jim mogoče skriti nikamor. Ustna se ne ganejo, molčé; toda zapisane so na njih besede; ali so polne milosti in ljubezni, ali so polne strašnih skrivnosti, nerazumljive so človeku v tem

življenju, v katero je bil pahnjen iz večnosti. In tvojim nogam je bil dan od vsega začetka ukaz: Pojdite! — In tvojim očem: Iščite, da ugledate ta obraz, predno oslepite! — In tvojim mislim: Očistite se, da boste pripravljene za svatbo; vse drugo je odveč! — Zakaj, o človek, to je vsa tvoja naloga, je vse tvoje življenje, zato si bil pahnjen iz večnosti ter preustvarjen iz prahu, da iščeš, česar ni mogoče najti!“

Slonel je ob oknu; časih je švignila plaha lučka mimo, kakor hipen spomin, ki ugasne, še predno ga je srce razločilo. Milan je bil utrujen od dolge vožnje, od mraza in od svoje žalosti.

„Mnogo ljudi živi po teh krajih. Zdaj spé trdno jutranje spanje, sanje so že utihnile. Ustvarjeni so vsi kakor jaz; rojeni so bili, jedó, pijó in bodo umrli. Ali je tudi v njih srcih tista podoba, strašna v svoji lepoti? In če je; če je njih trpljenje kakor moje — čemu živé? Čemu so te hiše zgrajene in vsako drugo leto prebeljene, čemu so ta polja obdelana, čemu so kozolci polni, čemu

se pasejo črede po teh planinah? . . . Zavriskal je fant vasovalec daleč na klancu — zaskelala ga je bila v srcu podoba lepote, ki je nikoli ne bo videl . . . rdeči nageljni, nedolžni, dišeči, so pred oknom, za oknom pa je vlačuga; ljubil jo bo do nasičenja in gnusa, nato bo pljunil na vse štiri strani ter se bo oženil z drugo vlačugo, še hujšo. In takisto bodo ravnali njegovi otroci in otrok otroci na vekomaj!“

Visoko na Semerniku je ležal sneg; čist zrak je sekal skozi špranje ob oknih. Danilo se je. Hišice globoko doli v ozkih, kotlinastih dolinah so bile drobne in priljudne kakor otroške igračke. Popotniki so stali v gneči na hodniku ter so občudovali to lepoto, kakor jo je bilo popotniku treba občudovati. Milan se je leno vzdignil ter se ozrl; videl je ljudi, ki so bili s širokimi hrbti zagrabili okna.

„Tudi tam, se jim zdi, da vidijo njen obraz, obraz, ki skeli v duši — strmé v daljno lepoto, ki jo slutijo in ki se je bojé; in kmalu bodo spet na zemlji in bodo smrčali!“ —

Po širokih dunajskih cestah je gonil veter oblake prahú, razganjal jih po sivih parkih ter jih poganjal visoko preko streh. Ljudí je bilo malo; tiščali so si klobuke na oči ter so hiteli. Vsem se je mudilo. Milan si je bil naročil voz, ki se je zibal križem po ulicah tako nerodno, škripaje in ropotaje, kakor kmečki koleselj po razvoženi okrajni cesti. Nekjé ob oglu visoke, neprijazne hiše je stalo boso, kuštravo in umazano dekletce, morda desetletno; iztegnila je jezik, pokazala osla z obema rokama ter se zasmejala z zvonkim, zelo prijetnim glasom.

„To znajo tudi tukaj!“ se je hvaležno nasmehnil Milan in slajše mu je bilo pri srcu.

Nastanil se je v študentovskem predmestju, pri postarni, bolehavi, jokavi ženski, ki je imela grbavo hčer. Ta hči je bila zelo pohlevna stvar, rada se je smehljala in priklanjala; bila je sentimentalna, zmirom do rahlega joka pripravljena; šivala je bluže po štiriindvajset krajcarjev in brala je Heinejeve pesmi. Milan jo je pogledal mimogrede in se je dobrodušno posmehnil. „Za

kompot!“ je rekel; in smehljaj se je še na stopnjicah. —

Doma, v zatehli tesnobi malega mesta, je sanjal časih o silnem, šumečem razmahu velikomestnega življenja. Posebno še zadnje dni pred vožnjo je bil do dna vzburjen in je trepetal od pričakovanja; občutil je, kar občuti morda jetnik poslednji dan pred osvobojenjem. Prišel je dan, odklenjene so duri. Jetnik stopi na cesto; in na cesti je blato in je dež in so čemerni, tuji obrazi, in svoboda se razlikuje od ječe samo toliko, da ni zakurjena. Milan je prišel na Dunaj in je najprej ugledal boso dekletce, ki je iztegalo jezik ter jetično, grbavo sanjavost, ki je ljubila Heineja. „To znajo tudi tukaj!“ se je bil nasmehnil prešernemu dekletcu. In že v tistem trenutku se je napol zavedno, napol razločno oglasilo v njegovem srcu: „Tudi tukaj je vse kakor tam doli! Tudi tukaj je burka tako neumna in ogabna, da še smeha ni vredna, le malo okusnejše in potratnejše je opremljena. Tam so vlačuge v platnu, tukaj v

svili; tam so po kroni, tukaj po tri. Vse je zunanost!“

Že tedaj, ko je sanjal o sijajnem razmahu velikomestnega življenja in trepetal ob teh sanjah, je bil namenjen, da plane v tisto življenje, bodi si kakoršnokoli, ali čist studentec, ali žabja mlaka. Nič „iskanja“ več, nič spominov na tisto pravljico „drugo“ življenje, nič koprnenja „iznad sebe“! Udati se v to, kar je in kar najbrž ne more biti drugače! Smejmo se burki in ne mislimo na zaželjeno tragedijo!

Ali pričakoval je, da bo ta „potratnejše opremljena burka“ vse kratkočasnejša, svetlejša in toplejša, da bo „gnilo jabolko slajše, okuženi zrak opojnejši“. Prve dni in prve noči si je sam prigovarjal, da je vse res tako, da je „jabolko slajše in zrak opojnejši“; toda prav kmalu — in nenadoma, brez posebnega povoda, takorekoč sredi ceste, se je zasmejal naglas ter je široko zamahnil.

„Še priskutnejše! Če je podoba ničvredna in ji dajo zlat okvir, je ničvrednost podčrtana; bila je zoperna, zdaj je nasilna.

Skoraj bi rekel, da je prikupnejša tista genljiva in neumna vsakdanjost brez zlatega okvira... in da je ostudna babnica še ostudnejša, če si odene šumeče cape. Kaj in kjé je tisto, kar imenujejo naslada, užitek? Pravijo, da naj se mladina razživi, da naj se razmahne, da je to njena pravica — kako in kje naj se razživi in razmahne? Saj nisem drugače ustvarjen nego drugi, nekaj podobnosti je zmirom med ljudmi — kako da je moje srce tako pusto, da ne občuti in ne pozna tistih sladkosti, o katerih toliko govoré in pišejo, ki jih dovoljujejo in prepovedujejo, ponujajo in preklinjajo in ki so čisto gotovo nekjé na svetu, ker bi jih drugače ne bilo v spominu, v mislih in na jeziku? Ali hodim med ljudmi breztelesen, človek brez sence?“

Ogledaval in poslušal je druge, ki so bili prišli okušat sladkosti „velikomestnega“ življenja. Videl jih je prešerne, žareče, glasne; ali srečaval jih je tudi, ko so prihajali od Bog vedi kod, s težkim korakom, prezebli in upognjeni, lica upala, siva in starikava,

ustna opaljena, oči zakrvavele. Če je ogorčil tovariša ter ga vprašal: „Kod si hodil, da te je sama smrt?“ — ga je zavrnil z utrujenim, debelim smehljajem: „Nebeško je bilo... ne moreš si misliti... nebeško!“ Kaj da je bilo nebeško in zakaj, ni povedal. In če je mežikaje namignil, se je Milan v srcu razzlovoljil: „Kaj gnilo jabolko — saj še lesnika ni!“ —

„Boj se knjig!“ ga je opominjal star tovariš z zabuhlim obrazom in zgodnjo plešo. „Skisal se boš še prekmalu in narodno voditeljstvo ti ne odide. Zdaj je treba živeti!“

„Saj!“ je veselo odgovoril Milan. „Saj živel bi rad do oglušlosti in onemelosti, ali nikogar ni, ki bi mi povedal in pokazal, kjé da je tisto življenje!“

„Ti ga pokažem jaz!“ je rekel zabuhli modrijan. —

Ko se je Milan zjutraj vzbudil, je strmel dolgo časa v strop, na zabledele, od prahu in pajčevin zamazane rože, ki so bile nekdam rdeče. Lica so se mu polagoma širila na smeh, ki je bil skoraj joku podoben.

„To je torej življenje!“

V spominu mu je migljalo in mrgolelo, prerivalo se in gnetlo, bleščalo se in smejalo — tisoč luči, tisoč neznanih obrazov, svetlih, šumečih oblek, zvonkih glasov. Ali vse je bilo kakor v daljni megli; in tista megla je bila zadušna, strupena, vse je bilo zastrupljeno v nji, obleke, smeh, misli in srca.

„In nalagali so me, da je to življenje!“

Hipoma se je vzdignil v postelji, kakor da se je bil prikazal tik pred njim znan obraz ter ga pozdravljaj molčé s plahimi, zvestimi očmi. Vse, kar je bilo še drugega v spominu, je utonilo — tisoč pisanih oblek, tisoč belih luči, tisoč nesramnih smehljajev. Ostal je le njen obraz.

Milan je z eno samo hitro mislijo premeril vso noč.

„Kje sem jo videl?“

In kakor da jo je bil naglas poklical, mu je bila blizu, da je začutil opojni duh njenega telesa in njenih las. Spomnil se je smehljaje, da mu je nekje v zatehli, zakajeni, slabo razsvetljeni sobi sedela na kolenih ter

ga brez nehanja poljubavala. Imela je rdeča, okrogla, zelo topla lica in nekoliko zalite, motne oči. Našemljena je bila v svetlosinjo, s čipkami in trakovi naščeperjeno obleko, ki se ji ni podala in ki se ji je poznalo, da je izposojena, ali pa kupljena iz tretje roke. Ko jo je Milan „kar tako“, brez posebne misli in nekako iz dolžnosti poljubil na beli, dišeči vrat, se je nenadoma zasmilila sama sebi in začela je pripovedovati dolgo, romantično in sila neumno povest o svojem življenju. Milanu je bila povest zato pogodi, ker je vedel takoj, da je zlagana na prav poseben način. Ni bila namreč očitna, zavedna laž, tudi ni bila gola domišljija; temveč zgodilo se je bilo najbrž tako, da je nekoč brala v podlistku predmestnega dnevnika strašen roman o nesrečni Evfrozini, ali kakor ji je že bilo ime, in da se je potem, ko jo je bilo spodobno oblečeno življenje pahnilo od sebe, sama prerodila v tisto Evfrozino, zasanjala se v vse njene žalostne, zapletene in strahotne prigode, zaljubila se vanje, preobrazila jih po svoje ter navsezadnje ni več vedela,

kje je resnica, kje domišljija in kje roman. Njeno resnično trpljenje je bilo pozabljeno, je izginilo popolnoma, ostala je samo še sladka in solzna Evfrozina.

„Videti jo moram, to genljivost!“ je rekel Milan in je vstal.

Šel je k nji; in tako je šel k nji vdru-gič in še vtretjič in vsak večer, dokler mu ni bilo dolgčas. Tisti večer, ko ji je name-raval veselo in prijazno povedati, da mu je dolgčas, se ga je vsa trepetajoča oklenila krog vratu ter se je razjokala naglas, sun-koma, brez besed.

Bil je v zadregi; ni vedel, če bi se smejal, ali če bi se razsrdil.

„Julija!“ je prosil ter se je ljubeznivo in narahlo umikal njenemu objemu. Klicali so jo za Julijo, pravzaprav pa je bila Francka.

„Julija, kaj so ti storili?“

Cisto ponevedoma mu je bila prišla iz ust, ne iz srca, mehka in sočutna beseda. Oklenila se ga je še tesneje, na licih in na ustnicah je začutil njene skeleče solze.

„Saj je bilo vse laž!“ je ihtela. „Vse laž! vse laž!... Kaj tisto, da mi pravijo Julija, saj veš, da sem Francka!“

Milan se je nasmehnil, čeprav so mu bile zoperne tiste njene solze, ki si jih je z robcem brisal z usten in lic.

„Ta obleka, ta čipkasta, nečimerna, nesramna, ta je obleka Julije, pijanke, nebrzdanke; ono Franckino sem bila shranila in jo hranim še zmirom; nima ne čipk, ne trakov, ne žametnih zvezd, zeleno, pohlevno révišče je iz barhenta... Oh, saj tisto o baronih ni kar čisto nič res; še nikoli nisem videla barona, kaj bi vedela, kakšen da je!... Ne, potrpi, nekaj drugega ti bom povedala! Glej, danes sem te čakala ves dan, od rane zore; ne samo danes, ves čas, ves čas... in sem mislila, da ti kar povem, kar razložim, kakor je. Saj ni človeka na svetu, ga ni, da bi slišal besedo, kakor jih govoré... kakor jih govoré objokani otroci, kadar so sami... V tebi pa je zvestoba, je ljubezen, nič grdega ni v tebi — oči te razodevajo! Nič ni treba besed, nobenih zgodb, teh žalostnih, Bog se

usmili — ti vidiš vse, od začetka si videl vse spoznal... Rada te imam, rada, rada..., tudi ti me imaš rad!“

Milanu je zasekalo v dušo, hkrati mu je bilo na smeh. Prijel jo je krepko za obedve lakti ter jo počasi odrinil od sebe, da je sedla na zofo, na tisto, na kateri sta se bila tolikokrat goreče objela.

„Julija, pij kozarec vina!“

Stopil je k mizi in je točil.

„Nisem žejna!“

Odgovorila je tiho, skoraj brezglasno; strmela je nanj z velikimi očmi, roke je tiščala sklenjene med kolena, život je bil globoko upognjen.

„No, če nisi žejna... pa se vsaj nikar tako ne drži!“

Ogrnil si je suknjo, privihal si ovratnik ter si potisnil klobuk do obrvi. Stal je sredi izbe.

„No, zbogom!“

Strmela je nanj in se ni genila; z njenih ustnic je dehnilo brez glasu:

„Zbogom!“

Okrenil se je sunkoma; ni se ozrl nanjo, ko je odpiral in zapiral duri, hitel je po stopnjicah in po veži tiho in bežno kakor tat.

Ko je bil že daleč, v sivem, zaprašenem predmestnem parku, ga je nenadoma prešinila čudna misel:

„Zdi se mi, da sem umoril človeka!“ —

Tisto uro ni več mislil nanjo, ne na njeno ihtenje, ne na njen grozopolni pogled ob slovesu. Ali ostalo mu je v srcu vse do zadnje, plahe, proseče besede, do najrahljajšega utripljaja rosnih trepalnic in zaskalelo ga je časih, kakor nož v rani. Bil je potr, skoraj telesno bolan.

Predpustom je bilo, koncem februarja. Močen, topel veter je bil v par dneh posušil ulice; v zraku je zadišalo po pomladi. Dunaj je plesal, plesal do omotice. S plakatov je takrat izginila napol gola princeza s čašo šampanjca v roki, izginil je tudi počesani kavalir v modnem oblačilu; ostal je edino še ples, ples, ples. Zvečer in pozno v noč je srečaval Milan ljudi, ženske in moške, ki se jim je poznalo na plešočem, zibajočem

se koraku, na pošumevanju svile pod dolgim plaščem, na rosno bleščočih se, pričakovanja in poželenja polnih, očeh, da so namenjeni kam v veliko, kričeče razsvetljeno, grobo pozlačeno, s prašnimi girlandami ozaljšano dvorano, kjer se bodo v vročem, težkem vzduhu, kužnem od preobilice perečih vonjev in sopare potnih človeških teles vrtili, objemali se, zibali in gnetli do trudne zore, do popolne zasoplosti, do sladke, pregrešne brez-zavesti. Če je stopil zjutraj na cesto, jih je srečaval, ko so se vračali. Korak se je leno plazil, ali pa je drobil nerodno, mukoma, ob topem spominu na zadnje, že onemogle, glasno sopeče, jecajoče vrtince strasti in našemljene pohote; lica so bila upala, ostarela, šminka se je bila v sopari raztopila ter se pomešala s pudrom, oči so bile kakor oslepele, prazne, še odsev tistih nesramno kričečih luči je bil že ugasnil v njih.

„Tudi to je velikomestno življenje!“ je z gnusom pomislil Milan. „Nič ne pomaga, ne dá se prikriti — na vsega dnù je žival! Našemili so bili to žival z vsem, kar je po

njih mislih lepega, blagodišečega in sladko-zvenečega, posebno pa z umetnostjo, ki je bila že od nekdanj sužnja vsaki sramežljivi nečednosti. Ali kar so hoteli prikriti, so šele do dobrega razgalili. In kdo vé — zakaj v službi pohote je človeška modrost brez dna in brez mej — morda so bili iznašli žido in žamet le zategadelj, da je telo toliko bolj nago, čednost zategadelj, da je greh toliko slajši; saj so si bili v svoji prešernosti izbrali za znamenje najčistejše čistosti najpohotnejši cvet, lilijo. Začuli so bili zamolklo vabeči klic pomladi, kri je vzplamenela, oči so zažarele, in namesto da bi si kar sredi ceste planili v naročje, so se našarili s pisanimi cunjami, da bi zakrili razbeljeni žar svojih teles, so najeli gosli in lok, da bi zaglušili vriskajoči krik poželenja, ki jih je dušil v grlu... Rad bi vedel, če je tudi v njih, ki se vračajo zjutraj domov s plazečim se, prihuljenim korakom, kakor tativi, če je tudi v njih srcih tisti skeleči obraz, spomin na drugo, davno življenje in koprnenje po njem. Če je — kako neskončna mora biti boleost, kako globok sram in kako neznosen

stud, kadar se obraz prikaže v vsi svoji čisti beloti, kadar se odpro mile, zveste, v globine vprašujoče oči!... Zatorej pepel na glavo, ne misli na ono drugo življenje, zataji ga, zataji svoje nadzvezdne sanje ter se tolaži, da si bil prah in da boš prah!“ —

V tistih dneh je bil Milan pust in čemerem, bled v lica in ustna; hodil je počasi, z upognjenim životom in kdor ga je poznal in videl, je sodil, da je močno bolan, najbrž jetičen. Če ga je kdo skrbljivo opominjal, da naj si čuva zdravje, ga je osorno zavrnil, da naj gleda nase „in na svojo babo“.

Hči gospodinje, grbava Malči, ga je pogledala z udano-žalostnim pogledom, kadar ga je srečala na stopnjicah, ali kadar mu je prinesla čaj. Njega je ta pogled jezil in dražil, kakor ga je v tistih časih dražilo vse, kar je videl in slišal in srečal: kamen na cesti, prevelik klobuk na glavi neznane ženske, posvalkani frak natararja v gostilnici, peski je lajal pod oknom, jok otroka v sosednjem, stanovanju, celo lastni obraz v ogledalu.

„Kaj pa me tako gledate? Saj nisem tenorist na odru!“ jo je oplazil z zadirljivim, grobim glasom. Zardela je in oči so se ji zarosile.

„Ich meinte ja nicht... ich wollte ja nicht...“

Hotela je nekaj reči, toda zateknilo se ji je v grlu, zardela je še močnejše ter je pobegnila iz izbe.

„Loreley!“ je zaklical za njo čisto ponevedoma in da sam ni vedel zakaj. Nato se je razsrdil nad seboj in sram ga je bilo.

„Mislim, da sem res bolan! Kakor hudoben otrok bi trpinčil mlade pse in mačke!... Še tej ubogi sveti Genovefi, ki mi ni storila nič žalega, nisem prizanesel; zdaj sedi tam kje in se cmeri!... Bo že tako: vsa umazanost in zloba, ki jo gledam s tolikim gnusom in ki me je napravila bolnega, lije iz mojih lastnih oči ter mi škropi v lice nazaj!“

Kakor v kolobarju so se zasuknile njegove nemirne, zmirom napete, na skok pripravljene misli.

„Navsezadnje pa morda vendar ni uboga sveta Genovefa, morda bi res bila poetična vlačuga, copernica Loreley, če bi grbe ne bilo in kratkih nog . . . Tudi v tem, od nature, življenja in ljudi zavrženem, čudnem bitju je žival, ker mora biti . . . čeprav dlaka ni očem prijetna . . . O, kako grdo in blatno je vse v meni!“ —

Ko se je tisti večer vrnil iz kavarne domov, je ugledal vrhu stopnjic Malči v izposojenem plesnem oblačilu. Vse na nji je bilo predolgo in preohlapno, kakor da si je bilo desetletno dekletce za šalo obleklo materino prazniško krilo; na rokavih, na bluzi in krilu je bilo polno čipk in trakov, vse pa je bilo siromašno, obnošeno in devetkrat oprano; pod ogromno frizuro je skoraj izgubil drobni, plašljivi, za jok ustvarjeni obraz. Ko ga je ugledala, je vztrepetala od napol zavednega strahú in sramú, kakor da jo je bil zalotil ob grehu; stisnila se je k zidu in ni vedela, kam bi se ozrla.

Milan je šel mimo in se je rahlo nasmešnil, komaj v kotu ustnic.

„No, tebi se res mudi na ples! Pojdi v cerkev!“

Ko pa je zaprl duri za seboj, se je domislil:

„Vendarle . . . obrazek ni bil napačen!“

Prižgal si je svetilko, da bi bral. Odprl je knjigo, sam ni vedel katero; ali črke so bile mrtve, niso povedale ničesar; šele čez dolgo je opazil, da bere navaden slovensko-nemški slovar, besedo za besedo, povrsti.

„Bolan sem, res!“ je zavzdihnil ter je zalučil slovar ob tla. Začul je za seboj glas, pritajenemu ihtenju podoben, in se je ozrl. Sredi izbe je stala Malči, še bolj drobna, upognjena in grbava, kakor ponavadi, v tisti izposojeni, z opranimi čipkami in trakovi obšiti obleki, z ogromno frizuro, ki je bila večja od nje same, roke pobožno sklenjene pod pasom, oči objokane.

Milan se je začudil.

„Kaj bi? Kaj niste rekli, da pojedete plesat?“

„Saj ste ukazali, da ne smem!“ je odgovorila tako tiho, da jo je komaj razumel.

Šlo mu je na smeh, ko si je ogledoval to sirotno, trepetajočo punco iz cunj; ne samo obleka, tudi vse drugo na nji je bilo kakor na tistih navadnih puncah iz cunj, ki so bolj poceni; dvoje živordečih peg na licih, ozke, napol odprte ustnice, velike, zmirom začudene oči ter ogromna kepa predivastih las.

„Kdo je ukazal? Jaz sem le rekel, da je bolj koristno, če hodi človek molit namesto plesat; in navsezadnje ... moja izba ni cerkev!“

Že v tistem hipu mu je bilo žal hude besede. Hkrati pa ga je spreletelo ter omamilo prav posebno, novo poželenje, ne privrelo iz vzburkane krvi, temveč zgolj iz misli, iz radovednosti porojeno, umetno ustvarjeno, zopernaturno, pregrešno in sladko.

„Malči!“ jo je poklical s tišjim, globljim glasom. Smehljaj njegovih usten je bil nemiren, spolzek in nelep; toda bil je smehljaj. Šinila je v njegovo naročje, tiho in naravnost, kakor ptič v gnezdo. Skrila, zagrebla se je vanj vsa trepetajoča, od radosti, poželenja

in odrešenega trpljenja ihteča, polrazumljive besede jecajoča.

„Saj sem te zmirom ljubila . . . ljubila . . . od prve ure . . .“

Njene ozke, tenke, vroče ustnice so mu grizle v lica, njeni drobni, močni prsti so se mu bili zasekali v tilnik. Bušila mu je v glavo razpaljena kri, koj nato ga je spreletel mraz vse do nog.

„Vrag iz nebes!“ je vzkriknil ter jo je objel. —

Drugi dan, že pozno, je stopil v sosednjo izbo zaspan in zlovoljen, bledejši nego kdaj poprej. Malči je hitro vstala izza mize, kjer je šivala; njen obraz je bil ves spremenjen, dozorel in žareč; „skoraj lep“, je presunilo Milana. Gospodinja, drugače jokava in vzdihujoča, se je smehljala vsa blažena, čisto po otroško, zaupljivo ter je gledala na Milana z očmi polnimi spoštovanja in ponižne ljubezni.

„Torej“, je rekel, „shranite moje stvari do jutri, da pošljem ponje; plačal sem bil že do konca meseca, ne? Zbogom!“

Malči se ni genila in ni izpregovorila, strmela je s praznimi očmi. Gospodinja pa je hitela za njim na stopnjice ter je kričala s tenkim, cvilečim glasom, ki se je razlegal daleč na cesto:

„Lump! Lump! Lump! . . .“

Tako se je Milan preselil. —

VIII.

Kadar je človek nevernik truden od trpljenja, žejen tolažbe, se prikradejo v njegovo dušo nepoklicani in nepovabljeni spomini, ki mu šepečejo tople besede, omamljive, uspa-vajoče; branil bi se, ne poslušal bi, toda slab je in bolan, kmalu so mu tiste tople besede kakor mehke, blage, materinske roke, ki ga božajo po čelu in licih: „Ne boj se, otrok moj; ne boj se in veruj! . . .“ S povešeno glavo, še maloveren, še nezaupljiv, stopi v cerkev. Mrak je v nji, še tišji in gostejši, ker gori pred velikim oltarjem večna luč, gori belo in mirno, brez utripljaja, božji plamen, ki nikoli ni bil prižgan in nikoli ne bo ugasnil. Visoka, ozka okna se dremotno svetlikajo, podobe na njih so zabrisane, polrazločne, skrivnostne, kakor na kapelici kje ob sa-

motnem križpotu. Temni, brezoblični kipi svetnikov in svetnic strme z oltarjev, razkazujejo molče, resno in očitaje svoje mučenitvo. Vzduh je poln opojnih dišav in še se glasi iz daljave, zamolklo: „Sveto, sveto, sveto! . . .“ In človeku je tako pri srcu, kakor da se je bil povrnil v daljno, že pozabljeno, tolikokrat zatajeno domovanje, kjer je sladek, topel mir in kjer je pravično zadoščenje za vse bridkosti. Kristus sam se smehljaje skloni k njemu: „Pozdravljen, otrok moj!“ — Prišel je glas iz večnosti, iz daljnega, drugega življenja, nadzvezdnega, ne z betežnim telesom obremenjenega; in prišlo je oznanenje, da tisto drugo življenje ni le spomin, ne le sen in golo koprnenje, temveč da se bo sijajno izpolnilo. Človek občuti svojo ničevost, svojo malost, ali vendarle jo občuti v razkošnem spoznanju, da je utrinek vesoljstva, da je iskra iz večne svetlobe obličja božjega. —

Mraz mu je v tujini, mraz človeku sirotnemu. Še komaj da je bil izpraznil krožnik in čašo, se je do vrha prenasitil človeškega spoznanja. V tihi noči, ko so mu sanje od-

povedale, je ugledal svoj dom; tako blizu, da bi ga z dlanjó pobožal. Samoten dom; strma streha večja od hiše same, okna majhna, napol slepa, kakor mežikajoče oči; počasen, čmerikav hlapec kolovrati krog hleva in kolne; na vrtu cvetó bele jablane . . . Vrt se razširi, razširi se hiša, tisočero je teh počasnih, čemernih hlapcev; in pred njim, pred človekom utrujenim, počitka in prijaznega pozdrava željnim, se prikaže vsa domovina, kraljica v svojem sijaju, lepa brez primere, dobrotna brez mej, kakor je še nikoli ni poznal. Pogleda mu v oči iz teh solnčno-zlatih njiv, iz teh temnosinjih gozdov: „Kod si hodil, otrok, da te ni bilo k meni? . . .“ Vse mu je jasno v tistem trenutku. „V tej ubožni, peščeni prsti so moje korenine; ni jih mogoče presaditi nikamor!“ Kakor občuti bilka na loki, da je bila tam porojena, da je tam rasla, dovenela, in da bo tam pre-rojena. Človek pade na kolena, objel, zgrabil bi z obema rokama to trdo grudo: „Ti ljuba . . . ljuba . . .!“

Vzdrami se v najtišji temi, sredi gluhe polnoči. Vse življenje mu je takrat prazna in neumetna bajka, vsi ljudje so mu nevšečne, zoperne potvore, sam sebi je gnus in praznota. Kamor le gleda, kakor le išče, kjer le prosi — ena sama roka se ga usmili, bela, topla roka materina. Če je kdaj videl ta ljubezni polni obraz, ali če ga nikoli ni videl, zdaj je pred njim. V bistrih, živih sanjah ugleda mater in jo spozna, tudi če mu je bila umrla, ko so bile njegove oči še slepe. Koderkoli ga vodi bridkost, kjerkoli ga zaloti obup, vidi materin obraz; spremlja ga na cesti, vidi ga ob svetilki zvečer v svoji izbi, vidi zjutraj ob svoji postelji; in vidi ga vselej, kadar mu je duša obremenjena z grehom. Podoben je preplašenemu otroku, ki beži, kriči: „Mati! Mati!“ ... Ljub, smehljajoč obraz se skloni k njemu, dobrotna roka ga mehko poboža po laseh, po licu ... in vsega trpljenja, vseh bridkosti, vsega tega strašnega življenja je konec, konec; iz zlatega keliha materine ljubezni se izlije v srce sladek mir. —

V težkih urah se strne, zedini vse troje: spomin na mater, na domovino, na Boga. Zedini se v eni sami, brezmejni ljubezni. Človeku se zdi, da je šele spregledal; da je prej blodil po temi, ko je bila luč tako blizu; da je držal v rokah knjigo spoznanja, pa je ni odprl. Iz dna svojega obupa je klical mater, domovino, Boga. In ta klic sam je bil že tolažba, je bil spoznanje. Občutil je mahoma, sredi največjega ponižanja, da ima pravico, na pomoč klicati večnost, iz katere se je porodil, v katero se povrne in ki je njegov pravi dom. Prej ni razumel silne besede, bila mu je mrtva na ustnih, da je življenje le „pot“, le trda preizkušnja; da je telo le začasna posoda neumrljivi duši. V trenutku šele, ko je trpljenje prekipelo, ko se je že drobila ta krhka posoda, je duša našla svoj dom, vesoljnost, ter se vzdignila zmagoslavno in smehljaje nad vse trpljenje pozemskega življenja, ki je le hip, le medla prispodoba resnice.

Tako se je iz bridkosti porodila ljubezen, iz ljubezni spoznanje. —

V najgrenkejšem, najbolestnejšem razočaranju, ki ji je pristudilo in odtujilo svet in vse njegovo nehanje, se je zatekla Milena k lurški Materi božji. Storila je to popolnoma nezavedno; bežala je v svojem strahu tja, kjer je bilo najbližje pribežališče. Njeno srce je planilo k vidnemu znamenju vere v drugo življenje, ki je večno. Prvo znamenje, ki ga je ugledala ter se ga oklenila s trepetajočimi, pomoči prosečimi rokami, je bila lurška Mati božja. Ko se je vzbudila iz težkih sanj, je bilo njeno srce mirno in polno zaupanja.

Hodila je k maši vsako jutro, vsak teden pa k spovedi in k obhajilu. Oblačila se je v črno obleko brez čipk, trakov in pentelj, lasé si je česala gladko nazaj in skoraj žal ji je bilo, da so kite tako dolge in bujne. Če jo je kdo vprašal, za kom žaluje, se mu je prijazno nasmehnila in je molčala. V svoji izbi je bila postavila oltarček lurški Materi božji. Vsak dan ga je krasila s svežimi cveticami in zvečer je dolgo molila pred njim. Tete in sestre so se spogledovale ter se posmihale; Milena pa jim je bila hvaležna za pomilovalni

posmeh, za mežikujoči pogled, še bolj hvaležna za vsako napol pritajeno besedo o „tercijalki“. Zakaj goreča, globoka njena želja je bila, „trpeti zaradi resnice“. Le vse prelahko, vse premalenkostno se ji je zdelo to trpljenje, ki ga pravzaprav niti občutila ni kot pravo trpljenje in kot zasluženje pred Bogom. Ni je bolelo, da bi zavzdihnila, ali celo zaihtela, temveč le sitno ji je bilo, da bi zlovoljna namršila obrvi ter se ozrla stran. Brala je s slastjo, z občudovanjem in skoraj z zavistjo o strašnih mukah, ki so jih trpeli svetniki. Kadar se je zamislila v tiste čase, ko so preganjali, trpinčili in pobijali uboge kristjane, je bila tako živo, telesno med njimi, da jo je spreletala sladka boleost in da se je razjokala ob svojem junaškem trpljenju. Nato se je vzdramila, ozrla se je po izbi in bila je resnično žalostna, da ta izba ni vlažna, temna ječa, temveč da je svetla in topla, nadvse prijazno opremljena, da so na mizi še ostanki maslenega kruha in da se vidi skozi okno na košat kostanjev vrt.

Njena pobožnost ni bila zlagana, tudi ni bilo v nji prav nič nečimernosti, celó pazila je, da bi nikogar, ki je bil morda bolj nagnjen na posvetno stran, ne motila s svojo vernostjo, ali da bi je ne razkazovala preveč očitno. In vendar je že od začetka kljuval in šepetal v njenem srcu dvom, ki ga ni mogla zadušiti. Dvom ni bil razločen, z besedo bi ne bila mogla razložiti, kaj da ji je grenilo najslajše in najsvetejše ure, begalo jo med najbolj gorečo molitvijo, celó ob samem svetem obhajilu. „Ali res tako ravnam, kakor je potrebno in ukazano? ... Ali ni morda vse to moje nehanje zgrešeno ... in ali ni morda že sam ta strah znamenje, da je zgrešeno? ... In še več ... in še več ... če ni morda vsa ta pregoreča, prekipeča molitev le samoprevara ... in še več ... če ni morda celó prevara Boga samega, da bi ne videl greha, ki leži v dnú srcá črn in ogromen ter čaka na svoje silno, zmagoslavno vstajenje? ... O, in greh je že sama misel na greh!“ ... Potožila je spovedniku; toda najbrž njene besede niso po-

vedale, ne povedati mogle tistega, kar bi bile morale povedati. Kajti spovednik, star, godrnjav mož, ji je rekel, da naj plete nogavice ter moli zraven očenaš, namesto da bi kolovratila po cerkvah; in sploh, da je že stara dovolj za možitev.

Od tiste spovedi se je vračala Milena kakor v omotici. Posebno jo je bila zadela v dušo beseda o možitvi, misel na moža. Takrat ni občevala z moškimi; tudi če je govorila z njimi, jih ni opazila; kakor da bi gledala skozi steklo, govorila s sencami. Nenadoma so stali spet pred njo, ogledovali jo natanko in smehljaje, kakor blago, ki je naprodaj, sklanjali so se k nji, gnetli se krog nje, vsiljivi, nasilni; vse njene misli so jih bile polne; ni se mogla rešiti neznosnega občutka, da ji gomazé po duši gori in doli in vse križem nagnusne črne živali v dolgih, precepljenih, frakom podobnih krilih ter gledajo nanjo z nesramnimi, debelimi, izbuljenimi očmi.

In kakor da je bila prisluševala ob spovednici, je rekla še tisti dan teta Fani:

„Kaj se še nisi naveličala? Poglej v ogledalo, kako malo se ti podá ta komedija! Nič se ne boj, saj si tudi tako dovolj lepa in poželenja vredna, ni šele potreba, da bi se našemila v nunsko oblačilo! In nazadnje se lahko zgodi, da ti bo dolgčas prav v tistem trenutku, ko boš že sama dolgočasna; in takrat, ljubo dete, bo prepozno za preoblačenje in za kesanje! . . . Glej, tam že spet leži na tleh njegov šopek . . . tam v kotu še eden . . . namesto da bi vsakega posebej vteknila v vazo ter mu spoštljivo zalivala. Res, da je človek nekoliko rejen, nekoliko len in zelo neumen, toda za ženina in za moža je kakor ustvarjen. Klečal bo pred teboj, sezuval ti čeveljčke ter ti še devet let po poroki donášal bonbonov : ‚Ná, ptičica, odpri kljunček in papcaj!‘ . . . Reci le besedo, vsaj prijazno se nasmehni pa bosta oklicana enkrat za trikrat in imela boš paradiz. Kako da boš ozaljšala in obljudila ta paradiz, bo čisto tvoja skrb!“

Teta Fani je takrat dojila; zelo se je bila zredila, razlezla se nekako v život in v

lica; govorila je s čudno zamolklim glasom, besede so bile svobodnejše, skoraj prešerne. Prihajala je „domov“ sleherni dan ter se med dolgim blebetanjem odpravljala šele pozno pod večer; časih se je vrnila še izpod stopnjic ter je stala na pragu do noči; otrok je v naročju spal. Kod da je hodil mož in kdo da mu je kuhal, ni povedala nikomur in tudi najbrž ni vedela. „Naj gleda sam!“ je rekla.

Milena je ni marala; spreletelo jo je zoperno in ogabno, kadar je ugledala „to kepo“; toda trudila se je v tistih pobožnih, milosti, ljubezni in odpuščanja polnih dnéh, da bi spoštovala, če ne že nje same, pa vsaj njeno materinstvo, o katerem je brala, da je vzvišena in posvečena stvar. Ni se ji posrečilo; nemirno, zmirom samovoljno srce ni hotelo ubogati.

„Torej prodati se je treba, kakor je navada v naših krajih in v tej hiši!“

Glas se ji je tresel in hudobni posmeh, ki je bil pripravljen, ni hotel na trepetajoče ustnice.

„To se lahko pové tako, ali pa drugače!“ je modro in mirno odgovorila teta Fani. „Čivkanja, vzdihovanja in pesmi res ni ob takih priložnostih; in boljše je tako, po mojih mislih; zakaj iz čivkanja se rodi bevskanje, iz vzdihovanja preklinjanje in iz pesmi kvanta. Sladkočutnost od te ali one strani dela neprilike in moti mir v hiši. So pa na svetu še hujše, zelo hude kupčije brez kontrakta in brez dote, kjer človek zapravi svojo dušo, ali pa vsaj svoje duše kos kar mimogredé, takorekoč na cesti in nima zato niti svojega ognjišča, niti svoje postelje in niti ne možá, da bi ga dražil, kadar je slabe volje!“

Vse to je govorila teta Fani mirno, smehljaje, kakor da bi blebetala o deževnem vremenu, ali o slabi poti.

Milena si je grizla ustnice in je gledala srepro v tla.

„No, dobro, vzamem ga!“

„Kaj?“ je planila teta Fani.

„Vzamem ga, če vsi mislite, da je tako najbolj prav... in da je zadosti neumen!“

Okrenila se je hitro ter je zaloputnila duri za seboj. Nenadoma pa se je vrnila.

„Kako mu je pravzaprav imé... da bom vedela... že zaradi molitve!“

„Egidij... saj veš... Egidij!“

„Egidij!“ se je zasmejala Milena in se je smejala vso pot do svoje izbe. Ko je stopila v izbo, se je korak trdo ustavil, je bil smeh kakor odsekan.

„Prav je govorila teta Fani!“ je rekla nezavedno; in prav tako nezavedno je stopila k ogledalu, da bi ubogljivo pogledala, kako malo se ji podá „ta komedija“. Videla je ozek, bel, od notranjega plamena razpaljen obraz, velike, sijajne oči, ustnice debele, trudne, kakor nasičene od poljubov; in zraven je videla gladko, oblizano frizuro na kmečko prečo, videla je nagubano, sramežljivo, črno obleko, podobno oblekam tistih tercijsk, ki čakajo ob polu petih zjutraj pred vratmi frančiškanske cerkve, in videla je na svojih napol pritajenih, stisnjenih prsih svetlo, srebrno svetinjo na širokem modrem traku.

Najprej je snela svetinjo.

„Komedija . . . saj je komedija!“ je rekla. Rekla je naglas, v tem glasu pa je bilo ihtenje. Predno je položila svetinjo na mizico, jo je poljubila.

Vse je počela kakor v sanjah, na povelje vzburkane krvi. Slačila si je pred ogledalom počasi, z nerodnimi, trepetajočimi rokami svojo črno, žalno obleko; nazadnje jo je spustila sunkoma raz sebe na tla, stala je tam bela in svetla, kakor da se je bila prelestna vzdignila iz močvirja.

„Če ima kaj oči in kaj krvi, bo zadovoljen z menoj!“ se je nasmehnila; s takim nasmehom, o katerem je vedela že v tistem trenutku, da je lažnjiv in pregrešen.

Razpletla si je lase; če je zasuknila obedve kiti, sta ji segli do kolen, bujni, živožareči, z iskrami prepleteni.

„Zdaj pridi, ženin!“ je rekla naglas.

Spreletel jo je mraz; potegnila je odejo s postelje ter se ogrnila. Sedla je na zofo, vsa sključena, obraz do kolen, lica v dlaneh, pogled uprt na temno preprogo. V kotu je

gorela tiha rdeča lučka pred oltarjem lurške Matere božje. Milena se ni ozrla tja.

Videla je pred seboj ves čas obraz tistega človeka, ki je bil „nekoliko rejen, nekoliko len in zeló neumen“ in ki je bil ustvarjen za ženina. Branila se je z vsem svojim čistim srcem, z vso pošteno mislijo, z obema belima rokama; ubraniti se ni mogla.

Videla je v skelečih svojih mislih ves drug obraz; bil je čeznatura lep, poln silnega moštva, ranjen, s trnjevo krono venčan; ustna, molčeča, v grenkobi stisnjena, se niso znala nasmehniti in vendar so pozdravljala, ljubeznivo vabila; jasne, čiste, brezdanje oči so gledale nanjo neprestano, kamorkoli se je ozrla, niso je izpustile; bile so polne usmiljenja in vendar brez usmiljenja... To je bil obraz, ki ga ni bila ugledala šele ob žalni obleki, pod gladko frizuro, pod srebrno svetinjo. Zdelo se ji je... in ne samo zdelo, vedela je čisto natanko in globoko, da ga je videla, poznala in ljubila že zdavnaj... že zdavnaj v onem

drugem, daljnem življenju, ki je bilo nekoč in ki bo še nekdanj.

„Kriste!“ je vzkliknila.

Prikazal se je dobrodušni, zabuhli, neumni obraz gospoda Egidija. Vsepovsod je bil, na stropu, na stenah, na preprogah; celó iz pisanih vaz se je smehljal in priklanjal. Zmirom se je zdelo Mileni, da čuje njegov težko sopeči, pojemajoči, cukreni glas:

„Egidij sem pač . . . je res . . . ni lepo imé Egidij . . . ampak drugače . . . je tále šopek naravnost . . . za take čase in za tako vreme! . . .“

Milena je vstala, zalučila je odejo daleč proti durim ter se je grobo zasmejala sama sebi.

„Torej ga vzamem! . . .“

In še ob tej prešerni besedi je videla z očmi svoje splasene duše tisti daljni, s trnjem venčani obraz . . . utapljal se je v jezero spominov, utopil se ni, bel in svetál je ostal na dnù. —

Prišel je gospod Egidij, črn, debel, smehljajoč in uljuden. Tete so ga pozdravile.

„Ta šopek . . . ta mali šopek . . .“

Lep šopek je imel v roki, same nedolžne šmarnice.

„Ta šopek je moj . . . kaj ne, da je moj . . . gospod Egidij . . . ljubi gospod Egidij!“ se je prismejala Milena. Oblečena je bila zelo prešerno, času in vremenu čisto neprimerno, v svetlo, prelahko, prekratko, pregloboko izrezano oblekco s širokimi rdečimi pentljami za pasom in na levi rami; frizura je bila visoka, predrzno kuštrava; še bolj predrzno so gledale sive, sijajne oči.

„Milena!“ so vzkliknile tete.

„Kaj?“ se je čudoma začudila Milena. „Čemú odpirate usta . . . in čemú jih odpirate celo vi, ki ste moj ženin . . . saj ste moj ženin, ne? Vsi pravijo, da ste moj ženin! Še včeraj je rekla teta Fani, da ste kakor ustvarjeni zame, zato ker ste tako debeli, tako leni in nekoliko neumni! . . . Ali ni res, teta Fani?“

Teta Fani je žarko zardela in je pogledala srepo; toliko da se ni onesvestila.

„Milena!“

Ozrla se je Milena po vsej družbi z napol veselim, napol zaničevalnim pogledom.

„No . . . torej . . . kaj nimate zadosti? Kaj ni bilo tako prav? Pojdimo v stajo . . . junica za junico!“

Okrenila se je k ženinu; takrat je bil njen glas, njen pogled mehak, skoraj ljubezniv, čeprav je ob kotu ustnic prav narahlo trepetal posmeh.

On ni vedel, kaj in kako; oči so se mu zarosile, pokleknil je prédno ter ji je poljubil roko, najprej desno, nato še levo.

Tako se je izvršila zaroka, poroka pa je bila čez štirinajst dni. —

Svatba se je vršila „domá“, na domu Milene in njenih tet. Ko se je Milena vrnila iz cerkve, je šla naravnost v izbo, da bi se preoblekla. Kmalu nato je prav narahlo, prav obzirno potrkaló na duri.

„Kaj je?“ je vprašala Milena z osornim glasom, utrujena in zlovoljna, kakor je bila.

„Saj sem jaz . . . saj sem le jaz!“

„Kar pojdite, gospod Egidij . . . nisem klicala nikogar!“

Zunaj so se oddaljili tihi, ponižno se plazeči koraki. Milena je stala sredi izbe napol oblečena, nepremična, kakor okamenela. Šele v tistem trenutku se je domislila, da se je bilo zgodilo nekaj prav posebnega, nekaj brezprimerne, nezaslišanega, kar je z enim samim mahom presekalo njeno življenje na dvoje. In vse to se je bilo zgodilo nagloma, skoraj ponevedoma, brez šundra, brez solz in trpljenja, še hitreje in mirneje kakor valček, ali kakor spoved. Prej se je življenje spreminjalo hip za hipom, jaderno, do zasoplosti; ura ni bila uri enaka; vršil se je čudež, da je vriskalo, smejalo se, trpelo, vzdihovalo in kričalo v enem samem telesu tisoč ljudi in tisoč življenj. Zdaj je končano. Življenje, kolikor ga je še in če je takega imena vredno, pojde kakor težki, kmečki parizar po ilovnatem kolovozu, dokler nekoč, kasno v meglen večer, ne obtiči v blatu; kobila povesi debelo glavo, kmet zadremlje... Obšla jo je groza. Ali v tej grozi je bil obenem tudi mir, trd, čist, prozoren kakor led. —

Ko je stopila med svate, ni bila podobna veseli nevesti, temveč zreli, dostojanstveni ženi. Gospod Egidij, njen mož, ji je poljubil roko. —

Tako je ostalo. Prej so jo zmerjali za „svetnico“, šepetali so ter se ji posmihali; zdaj ni bilo nespoštljive besede iz nobenih ust, ni bilo od nikoder predrznega pogleda. „Milena se je postarala!“ so rekli. „Ogenj, kakor je bil žarkožareč, je ugasnil!“

Milena je molčala; z udrtimi, globokimi, svetlimi očmi je gledala kakor v brezdanjost. Videla je v dušo ljudem, sebi in življenju; pomislila je sama: „Treba bi bilo zdrobiti to steklo... pogledati naravnost... da bi ne bilo več katekizma med Bogom in človekom!“

Moža ni videla; ni ga ljubila, ne sovražila; bil ji je kakor senca, kakor prazna stena, kakor miza in stol. Če je govorila z njim, se ji je zdelo, da bere dolgočasno knjigo, ki jo bere človek zato, da zadremlje.

Vse je bilo pozabljeno, zavrženo, nevredno pogleda in misli. Nekaj novega, sil-

nega je bilo prevzelo vso njeno dušo. V njenih očeh se je bila samolastno prižgala mirna, bela luč; segla je bila iz večnosti, svetila je sama sebi, ni obžárila nikogar. Nikoli ni bila Milena tako lepa kakor v tistih dneh in tednih. Ves mirni, resni obraz, ljubeznipolni smehljaj njenih usten, globoki, zamolklo zveneči glas, umerjene kretnje rok in života, vse je razodevalo čisto misel njene duše, „da bo zdaj vse dopolnjeno.“ Da bo dopolnjeno, kar je bilo že od začetka, še pred začetkom sklenjeno in kar je jecljalo napol razumljivo že v prvih mislih in besedah. Na vsi nji, na vsem njenem visokostnem bitju je bil tih, udan, pobožen odsev obličja same Matere božje. Tiste Matere, ki je porodila sina od vekov do vekov živečega. —

Ležala je na beli postelji, sama bela kakor sneg.

„Pokažite mi . . . dajte!“ je šepnila tiho, skoraj neslišno, toliko da so se zgenile ustnice.

„Pokažite mi, dajte!“

Vsi so molčali.

Takrat je trudna, prav polagoma, prav počasi vzdignila glavo ter je videla vse in spoznala vse.

Mož, neokreten in debel, kakor je bil, se je zgrudil ob postelji na kolena ter je naglas zajokal.

„Mrtev! Mrtev! Mrtev!“ —

Milena je zatisnila oči; na njenih ustnicah, razpokanih in čisto bledih, se je prikazal smehljaj, ki ni ugasnil od tiste ure nikoli več.

IX.

„Življenje je lepa beseda — to je jedro vse prevare!“ je presodil Milan. „Človek išče za lepo besedo lep pojem, za pojmom lepo stvar — to je prevare obširna lupina!... Kar se mene siromaka tiče, me je bila zapeljala v zmoto najbrž le rima na hrepenenje. In zaradi ene same neumne rime toliko vzdihovanja! Namesto ‚življenje‘ bi bil rekel od vsega začetka ‚prebávljanje‘, izrazil bi se bil pravilneje ter si hkrati prihranil hrepenenje in trpljenje. Prebávljanje je vse; prenávljanje bi bilo preveč, zakaj prenávljanje je porajanje in umiranje, je poezija, je že spet tista lepa beseda ‚življenje‘... In če vse to razmišljam — kaj ni že sámo to razmišljevanje dokaz, da je poleg in izven prebavljajočega človeka še neki drugi človek,

da je, Bog se usmili, res nekje tisto bajno življenje? Da je sijajno gorelo pred rojstvom že tisočkrat tisoč let, da je bilo za hip, le za hipec obsojeno v temno ječo prebavljajočega telesa ter da bo nekoč, osvobojeno, zasijalo spet v vsem svojem veličastvu?“

Pozno ponoči je bilo, že pod jutro. Milan je sedel ob svetilki, odprto knjigo pred seboj. Tiste čase je študiral brez nehanja, komaj da se je ganil na cesto. Zatonil se je bil v zgodovino, ali v nji ni iskal letnic, tudi ne zanimivih dogodkov, niti ne spoznanja, kod da je hodilo človeštvo, zakaj da je hodilo po tistih potih in do katerih prihodnjih in zadnjih ciljev še pojde. Iskal je edinole samega sebe, svojo podobo, svoj pravi pomen in namen. Zgodovina mu je bila velikansko ogledalo. Našel in videl se je povsod, ni ga bilo obraza, v katerem bi se ne bil spoznal. Obsenčilo ga je bilo kakor silno razodetje — občutil je s tesnobnim strahom, ali hkrati z neizrekljivo, čeznaturno, vse globočine prešinjajočo radostjo, da se je bila prelivala živa njegova duša iz večnosti

v večnost, iz legijonov v legijone, da je živila v dihu vsakega bitja ter bo živila dalje v loku brez konca. Spominjal se je, kako ga je bilo presunilo pred leti, v šoli, ko jim je razlagal katehet, zakaj da je rekel učlovečeni Bog: „Jaz sem!“ Da je hotel s to samo besedo izpovedati večnost svojega bitja, ki ni „bilo“ in ne „bo“, temveč ki „je“ od vekomaj do vekomaj. In Milan sam je zaklical trepetaje v noč: „Jaz sem!“ —

„Tukaj je tvoje imé in tvoj spomin, o Messalina, ženska vseh žensk! Kje je prah tvojega lepega telesa? En sam vroč dih, en sam krik je bilo tvoje življenje. In vendar živiš, tukaj, v tej izbi, pri meni; objamem te, če se mi zahoče, poljubim te, če se mi zahoče, in vsi tvoji rabeljni mi ne ubranijo, da bi ne živel večno, kakor ti živiš . . . Kolika slast! Brez začetka in konca, brez mej! Vse sladkosti in vsi grehi sveta in vekov so moje sladkosti in moji grehi! Vse zmote in vse resnice, vse strahote in vse lepote — vse je moje!“

Ogenj se mu je prelival po žilah in vendar ga je zeblo, da je šklepetal z zobmi. Že je rdela zarja nad strehami. Vstal bi izza mize, legel na posteljo, zaspal; toda od razburjenosti, od napetih, žgočih misli je bil truden, da se ni mogel geniti. Na steni je videl v ogledalu svoj od svetilke obžarjeni obraz. Ozek, dolg obraz, voščen, ves mrtvaški; oči so gledale srepo in blodno iz udrtih globin. Milan se je prestrašil svojega obraza; bilo mu je, kakor da stoji ta temni, bolni obraz visoko nad njim, velikanski, očitajoč, brez usmiljenja spovedujoč.

„Kdo si? Kaj si? Kaj si napravil iz svojega življenja, iz tega telesa, iz prahú, ki je vsa in edina tvoja last? Večnejši od tebe je prah nohtú na mezincu tiste Messaline, ki si jo bil oskrunil v svojih mislih!“

Milan je odgovarjal samemu sebi, svojemu očitovalcu in spovedniku, z onemoglo, trepetajočo prošnjo.

„O, saj vem, saj čutim, da je že blizu tisti čas . . . da že trka na duri tista grozna in sladka ura . . . odrešenja in vstajenja . . .

O, saj vem, saj čutim . . . poklicalo me je iz daljav, pozdravilo me z ljubečim glasom . . . ne s tvojim, ti trdi, neusmiljeni spovednik!“ . . .

Zaspal je za mizo, ob ugašajoči svetilki, ihtoč, trepetajoč.

Komaj se je bil dodobrega predramil, so mu prinesli brzojavko. Bral je dolgo in naporno, troje kratkih besed, ki jih dolgo ni razumel, kakor da bi bile pisane v čisto tujem jeziku.

„Mati je umrla.“ —

Ko se je vračal v domovino, da bi videl mrtvo mater, je bilo njegovo srce polno miru, ljubezni in udanosti; oči so se mu bleščale od pritajenega, molčečega veselja; ustna so se smehljala tako tiho in resno, kakor se smehlja ženin, kadar se pelje v cerkev.

Na postaji ga je pozdravil tovariš iz prejšnjih let.

„Hé! Kam pa ti, da si tako prešeren in ves svatovski?“

Milan ga je prijel pod pázduho, nagnil se je k njemu ter je šepetal smehljaje:

„Glej . . . mati mi je umrla!“

Tovariš ga je pogledal ves osupel ter mu je umaknil roko.

„In zato . . .“

„Zato, res!“ se je zvonko zasmel Milan ter se je okrenil urno, brez slovesa.

Nato se je pogovarjal sam s seboj, mirno, resno in prisrčno, kakor z ljubim tovarišem.

„Če umirajo matere — duša, pomisli: matere! — kaj nam še ostane? Ali nam ni oznanjeno, kam drži naša pot, kjé da je pravo domovanje tega ničvrednega prahu, po krivici življenje imenovanega! In kjé da je osvobodjene duše sijajno, vesoljno cesarstvo od vekomaj! . . .“

Doma je poljubil mrtvo mater na čelo, na oči in ustnice; nato se je napotil in ni povedal nikomur, kod in kam.

X.

Jeseni, koncem septembra in začetkom oktobra, so na Bledu najlepše noči. Takrat zvezde oživé; mila, čista in topla je njih luč, kakor luč nedolžnih otroških oči. Razgledujejo se v jezeru ter se smehljajo svoji lepoti.

Ob taki noči je prišel Milan do blejskega jezera; na tej strani, pod gradom, blizu parka. Čudežen mir je bil v njegovem srcu, prozornejši od samega jezera, svetlejši od samih zvezd. Razprostrl je obedve roki kakor za pozdrav in za objem ter je stopil doli z veselim, lahkotnim korakom.

Ob taki noči je prišla Milena do blejskega jezera; tiha, čisto bela, luč brez sence. Prišla je do tistega bičevja onkraj otoka,

razprostrla je obedve roki kakor za pozdrav in za objem ter je stopila doli.

Jezero se ni zgenilo, komaj da so si naskrivaj pomežiknile zvezde v njem.

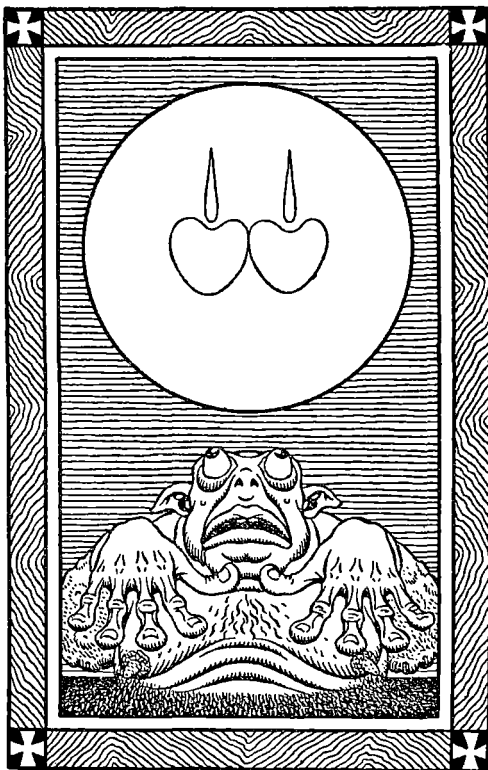
Ko sta se srečala na dnu, sta se poljubila ter se nasmehnili drug drugemu tako ljubeznipolno, kakor da sta si bila brat in sestra že v samem večnem Bogu.

„Daj mi roko, dragi!“

„Duša, daj mi roko!“ —

V jasni jesenski noči vesla človek, tujec vsem in sebi, po blejskem jezeru. Od življenja ranjen, miru željan se ozre trepetaje v globočino. Tam na dnu ležita dva; telo se tesno oklepa telesa, lice je k licu nagnjeno. In šepečeta si besede, ki bi jih nebeške zvezde same komaj razumele. Sveti se dvoje belih obrazov, od večne luči obžarjenih; jaz sem videl obadva, slišal sem tudi vse sladke, skrivnostne besede in sem jih razumel. —

H.S.